

MATKA (3233) *sb f*

Oba a jasne (w tym w pierwszym 45 r., w końcowym 7 r. błędne znakowanie).

*sg N matka (881). ◇ G matki (907), [matki(e)j]. ◇ D matce (243) [w tym: macce (1)]. ◇ A matkę (464) [w tym: -ą (46), -e (3), -a (2)]. ◇ I matką (363) [w tym: -a (8)]. ◇ N matka a. I matką (6). ◇ A matkę a. I matką (5). ◇ L matce (84). ◇ V matko (168). ◇ pl N matki (45). ◇ G matek (40). ◇ D matkâm (2). ◇ A matki (12). ◇ I matkami (6). ◇ L matkach (3); -ach (2) *BibRadz, Mącz, -äch (1) BudBib*. ◇ V matki (3). ◇ du A (cum nm) matce (1) *SkarKaz*)(2v.*

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Istota płci żeńskiej mająca dziecko (w stosunku do tego dziecka); mater Murm, Mymer¹, Mącz, Calag, Calep, Cn; genetrix Mącz, Calep, Cn (3167) :*

a. *O kobiecie [w tym: matka czyja (1580): pron poss (759), G sb i pron (552), ai poss (269)] (3130) : Ia kom ya nyevyrzucyl dwoyga dzeczy szdomu wkthorem Mathka ych Myaskala na ymyenyw zalyessyw *ZapWar* 1508 nr 2043, 1506 nr 2024, 1507 nr 1972, 1513 nr 2063, b.r. nr 2117, 1528 nr 2465 (15); Więc łobie żonę obiorę/ Od cney mátki rządną corę. *BierEz* Q3, A4v, B2v [2 r.], L4 [5 r.]; *OpecŻyw* 11, 11v [4 r.], 31, 32v, 40v (13); *PatKaz I* 5 [3 r.]; O nyeflufzno by matcze bozey tako czyfzeczye początey lezecz wnyechądogyey matcze *PatKaz II* 71, 72, 72v, 75, 76v, 80v [3 r.], 84v; *PatKaz III* 103, 117, 118, 118v, 131, 132v [2 r.]; *Murm* 165; *Mymer¹* 38; *HistJóz* A2; *TarDuch* A6; A tak po porodzeniu dzieciątka/ y po wyfzciu tego Łożyfka: płyną ty wilkołci ze krwią zmiefzane: zmatki chorej. *FalZioł* V 16, V 16d, 17a [2 r.], d, 18a, 21a (22); Ten rozmiłowawfzy fie matki Alexandrowey y patrzył czału á miefzca [...] aby łobie krolową Olimpiadę za mażonkę wziął *BielŻyw* 147; [Aleksander pisze do matki swojej] wiedz miła matko że obyczaie nie fprawiedliuych krolow zawżdi mie mierziały *BielŻyw* 163, 7, 21, 132 [3 r.], 133 [2 r.], 147 (18); *GlabGad* C4, K3; *March²* Dv; *MiechGlab* 8, 18 [2 r.], 55 [2 r.]; *MetrKor* 59/76; *WróbŻołt* A2, 130/2; *RejPs* 39v, 75v; *LibLeg* 11/87v, 88; V Rvczkiego Bill w Rudkach po wiwolanyu fwym zzyemye wyoacz Mathką do fzyaźzka *LibMal* 1546/123, 1543/76v, 1544/80v, 1545/96v, 1546/110v, 111 [4 r.] (29); *RejJóz* A4v, A6, A7 [2 r.], B3, B6 [2 r.] (11); *RejKupSekl* a4; *HistAl* B2, B2v, B3v [2 r.], B4v, C6v (24); [w jednym domu] oćyec z fynem álbo żyęcyem/ mátká z dżyewką/ brát z brátem/ żoná z mężem fye nyezgadza. *KromRozm I* Gv, K; *MurzNT* Mar 15/40, 47; *KromRozm III* E6v, H6; *Diar* 72; *BielKom* E4, G; Ale yáko nye żal tey mátkce fwego płodu/ ktory Bog dał/ zábić? *GliczKsiąż* C8v, B2v, B3 [2 r.], B3v [2 r.], B6, B8 [2 r.] (32); *LubPs* N3v, dd2, hhv, hh2; *GroicPorz* ff2 [3 r.], ff4v [2 r.], gg2v, gg4v [2 r.]; *KrowObr* 35v, 180v; *RejWiz* 35v, 39, 90; A Atália zaś mátká Ochozyaźzowá/ vřzawáfy že fyn iey vmárl wftála/ y pobila wfyfthko plemię Krolewfkie. *Leop* 4.Reg 11/1; imie mátki iego Ierufá/ corká Sádokowá. *Leop* 2.Par 27/1, *Gen* 21/21, 27 arg, *Ex* 2/8, *Lev* 24/11, *Iudic* 5/28 (18); *OrzList* i2; *UstPraw* A4v, B3, D3v; *RejFig* Aa6v [2 r.], Cc5v, Dd7v; *RejZwierz* aa3v, aa4v, bbv, 10, 15 [2 r.] (12); Czemużes mię nie zábił wnet z żywotá? á przecż mátká moiá nie ftála fię grobem mem? *BibRadz* *Ier* 20/17, *Gen* 20/12, 21/21, 24/28, 53, 55 (29); *OrzRozm* N4; ktora [*Diana*] záfię bábiła mátkce nád brátem Apollinem *BielKron* 20v; Aloizya mátká krolewfka rzecz pofpolitą fprawowála w krolefctwie *BielKron* 204, 5, 12v [2 r.], 14 [2 r.], 16 [2 r.], 20 [2 r.] (132); *KochSat* B2; *KwiatKsiąż* E, N2v; *Matricida* Który matkę zábił. *Mącz* 29d; *Matrimus*, Któremu yefzce mátká nie vmárlá. *Mącz* 211a; *Dulcia**

sollicitae gestabant pignora matres, Pieczołowite mątki słodkie vpominki fwe nośiły/ to yeft dzieći. *Mqcz* 299b, 6b, 36a, 38d, 89c, 154a (41); (*marg*) Polak czym hárdy ná świećie. (-) Naprzód Mátką [tj. *pochodzeniem z legalnego małženstwa*]/ którą Státutem frogim *de Turpiloqo*, obwárował łobie Polak/ pilnie łtrzegąc niepokalánego národzenia łwego. *OrzQuin* Q2v, Q3; *RejAp* 2, 15v, 66v, 100v, 142, 195; Iákom żywá/ od iedney mátki roznieyfżych łynow nie widziáá. *GórnDworz* Q4v, I2, I3v, Z, Z5v, Aa3 (9); Idźćie weźmićie gwałtem to dziećię [!] od matki/ á ná poły ie przetnićie/ á ferce mi ie⁸⁰ przynieście. *HistRzym* 133v, 14 [3 r.], 15, 18v [4 r.], 20, 20v (58); Mátká Herbortowná bylá/ Też go ni w czym nie zelżyá. *RejPos* Ooo6, 26, 27v, 42, 56v, 66v (29); *BiałKat* 3v, 281; *HistLan* B3v [3 r.]; *KuczbKat* 305, 306 *marg*; Złoto zábije rodzonego brátká/ Zá złoto przeda czááem dziewkę mátká. *RejZwierc* 227, 7v *marg*, 10v, 31v, 33, 55v (16); *WujJud* 201 [2 r.], 226v, 229; *RejPosWstaw* [41³]v, [41⁴]v; *BudBib Gen* 29/10 [3 r.], *Deut* 27/22, *Iudic* 8/19, *1.Reg* 2/19, 15/33 (30); *HistHel* B3 [2 r.]; *BiałKat* I2 [4 r.], I3 [3 r.]; *BudNT Matth* 18/11[10], *Mar* 3/33, *Luc* 12/53 [2 r.]; *StryjWjaz* A4, A4v [2 r.]; *CzechRozm* Av, 34v, 35 [2 r.], 60v, 133v (13); Vchoway nam cna mátko łyná tákowego/ Aby nam rychło wznowił oycá łwego łpráwy *Paprpán* M, Gg2v [2 r.]; *ModrzBaz* 53v, 55; *SkarJedn* 171, 212; *KochOdpr* D2; *Calag* 357b; Ták brátá płácze brát/ ták lámentuie Syn po łwéy mátce. *KochPs* 49; Mnieć grzech ielzche w mléku mátká podawáá. *KochPs* 76, 68, 195, 203; yzali mátká poty tylko czći godna ieft/ poki wżywoćie nośi? *SkarŻyw* 299, 13, 35 [4 r.], 47, 63 [3 r.], 67 (134); *ZapKóscier* 1580/13, 1582/23, 31v [2 r.], 1584/45v, 47 (16); A tys áni vmiéráiąc śpiéwác przełtáá/ Lecz mátkę/ vcałowawfży/ tákeś žegnáá *KochTr* 7, 7 [2 r.], 12, 14, 20 [2 r.], 22; *StryjKron* 190, 395 [3 r.], 452, 467, 547, 727 [2 r.]; *CzechEp* 41, 64, 156, 175, 192 (10); *NiemObr* 98; *KochDz* 108; Nie lámá od przyiaciół/ ni od mátki z łoná/ W opcé kráie Helená morzem vniešioná. *KochMuza* 27; *KochMRot* B, C2v [3 r.]; *ReszHoz* 129 [2 r.], 132; *WisznTr* 3 [2 r.], 4, 8, 12, 14 (16); *BielSjem* 8; *KochPam* 81, 87; Ták to mátki nam podáły/ [...] Ze ná dzieñ świętého Ianá/ Závždy Sobótká palaná. *KochSob* 56; *PudłFr* 31, 32, 47; *ArtKanc* C14, K10v, R17v; *Paprup* B2, B3, B4, C3v; *ZawJeft* 4, 6, 7, 8, 40, 44, 48; Genitrix – Matka, ta ktorą mnie vrodziéá. *Calep* 455a, 119a, 642a, b [2 r.], [643]a [3 r.], 987b; *GrochKal* 15, 23; Ale niebogá mátká zmartwiona vpádlá/ Zła nowiná iáko wáż/ iéy ferce záiádlá. *GórnTroas* 62, 6 [2 r.], 19, 43, 44 [2 r.], 45 (24); *GrabowSet* B2, X3v; Wfzytko mi zaráz com miáá/ pobráó. Oyczyzny niémam/ mátkim ołtradáá *KochFrag* 25; *OrzJan* 136; O S. Annie mátce błogółáwioney Páunny Máryey. *LatHar* 464, [++4], [++4]v, ++6v, 7, 121 (15); *KoлакCath* B, Bv, C2 [2 r.], C4, C4v; Oddzieli fię oćiec przeciw łynowi/ á łyn przeciw oycu łwemu: mátká przeciw corce/ á corká przeciw mátce *WujNT Luc* 12/53, *Matth* 10/35, 12/48, s. 52, *Matth* 14/8, 11 (26); *WysKaz* 38; iż gdy mátká vmrze/ dzieći wfzyłtkich dóbr od oycá łwego biorą połowicę *SarnStat* 630, 179, 237, 238, 505 [2 r.], 587 [2 r.] (26); *SiebRozmyśl* F2v, K4; *KlonKr* D3; Izalim ia godzien tákies łáłki? wiefżá mi czyniś/ niźli oćiec łynowi vczynić/ niźli mátká dziećięćiu łwemu może. *SkarKaz* 161b,)(4, 6b, 41b [3 r.], 159a [2 r.], 383b (22); *GosłCast* 26 [2 r.], 29, 30, 33 [2 r.], 38 (10); Bog mátkę czćić rołkazał. *SkarKazSej* 665b, 665b [3 r.]; *SapEpit* A2 [2 r.], A2v; Nie rułżyło to łyná [*Orestes*á]: Przymierze przełomił Przyrodzone/ y krwiá fię mátki łwey połkromił. *KlonWor* 65, 63, 65; *PudłDydo* Bv, B3, B4; Coż wam po tákim łtroiu/ wymyśłney roboćie? Nie ták mátki chodźiły: o tym dobrze wiećie. *ZbylPrzyg* A3, *ktv*, B2 [3 r.], B4, B4v; Bowiem Oćiec nie dáł znác šieroctwá/ y

trochę Potrwawłzy/ równą matce dał mi Bog mácochę. *SzarzRyt* D2, Dv, D2 [2 r.]; [Tha Iagnyefka [...] przedała thą oprawą wederkowową wlyzfthką mathkiei lzwogy *ZapWpol* 1549/174].

W połączeniach szeregowych (34): vdzyel fwey lafky [...] duřfam. oycya mego matky moyey. bracyey fyoftr ij wfłitkich przijacyol mogych *BierRaj* 20v; *OpecŻyw* 147v; *March*³ V7v; *SeklWyzn* e3v; *MurzHist* S; *GroicPorz* 112v; *KrowObr* 140, 140v [3 r.], 141 [2 r.]; *Leop Num* 6/7, *Luc* 14/26; pierweiefmy od mátek y od mámek/ y od bab iey [wiary] fye w dziećnińtwie náłzym vczyli/ á niźlifmy potym o niey z Kłyąg w Szkołách fłycháli. *OrzList* i2; Tálz ieřt tu rownie náuká iáko y Kryřtułowá ktory rořkáuie opuřćić oycá/ mátkę żonę/ y dzieći dla imienia fwego. *BibRadz* I 108c *marg*, *Ez* 44/25; *BielKron* 36v, 109v; *HistRzym* 6v; *BiałKaz* D2v; *PaprPan* Gg2v; *CzechEp* 260, 308; *NiemObr* 11; fłychamy [...] o zábijániu Stryiow/ Wuuiow/ Bráćiey/ Mátek/ Oycow *GórnRozm* A4; *PaprUp* I4; *WujNT* *Matth* 12/50, 19/29, s. 136, *Mar* 10/29, 30, *Luc* 14/26; *SarnStat* 1172.

W przeciwstawieniach: »matka ... ociec (3), dzieci (2)« (5): tedyć [dzieci] máthki ráđřfey náłładuyą [a] nye oycá *GliczKsiąż* B8; *GroicPorz* ff; *BudBib Deut* 22/7; Matka [wzięła]: polowy [pieniędzy]: a dzyeczy polowyczyę *ZapKořcier* 1585/56; *WujNT* 765.

W porównaniach (42): a tak onich miał pilnořtz/ iako lařkawá matka o dziátkach fwych. *OpecŻyw* 40; Mediana to ieřt řrednia żyła iakoby matka wfłitkich, bowiem w nię zchodzą fie żyłki niektore od tich czřtyrzech przerzeczonych *GlabGad* E5v; *WróbŻółt* mm4; *RejPs* 198; Gdy oná [filozofia] yeřt yákoby mátká dobrzeczynyeyna y mowyyena. *GliczKsiąż* I3v; *LubPs* A3, I3, gg6v; *BielKron* 395; On [słońce] iáko Oćiec á ten [miesiąc] iáko Mátká *SienLek* 31; *RejAp* AA4, 100v; *RejPos* 224; áby tá fwięta á fławna oyczyzná náłzá/ á práwie iáko włafna mátká náłzá/ była ná lepřzey pieczy v tych Polřkich fynow fwoich. *RejZwierc* 240; *BudBib Eccli* 15/2; *CzechRozm* 201 v; *SkarJedn* 105, 109, 397; *Oczko* 4v; *SkarŻyw* 143, 257, 333 [2 r.], 394, 459, 482, 601; *GórnRozm* N; *GrochKal* 17; *GrabowSet* L2v, S; *LatHar* 598; *WujNT* 787; *JanNKar* C2; IZ Kořćiów Boży iáko mátká dobra ma opátrzáć/ áby vbodzy [...] mieli fie gđzie vczyć *SarnStat* 199; *SkarKaz* 85b; *SkarKazSej* 665a; *KlonFlis* C; Duchowieńřtwo/ vbodzy/ řieroty z wdowámi/ Iáko po mátcie włafney zálalifie łzám. *SzarzRyt* D. Cf »miłować jako matkę«.

W charakterystycznych połączeniach: matka biedna, bogobojna, chora (2), chytra, cna (2), cnotliwa, czcigodna, dobra (2), droga (nadrořsza) (7), kosztowna, ludzka, łaskawa, mężna, mężowa, miła (namil(ej)sza) (28), miłosierna (2), nęđzna (2), niechędogo, nieszczęřna, niewinna, niewolna, osierociála, pieczołowita, płona, poczcwiwa, podeřzana, prawdziwa, sławna, smętna (4), smutna (5), sprořna, szczęřliwa (2), řwięta (5), troskliwa, uboga (3), ucieszna, uczciwa, wdzięczna (2), wielmořna, wierna, zacna, zła, zupełna, żalořliwa (żałosna, żalořciwa) (3), żywa; matka nieboga (2), wdowa (2); matki chytróřć, cnota, modły, narzekanie, nauka, opieka, pobořnořć, prořba, przyczyna, serce, rozkazanie, wesele, wola, zacnořć, zakon; miłóřć ku matce (2); u matki siedzić; matce babić; matkę cieszyć (3), czcić (uczcić, wyrządzać) (7), frasować; za matkę znać; w matce leżeć.

Przysłowia: *March*³ V8v; Mądry fyn ieřt oycowi/ wefołe kochánie/ Ale zafię řzalony/ mátcie zálmucánie *BielKom* B6v.

Yacy łą oiczowie matki/ take też y ich dziatki *SeklKat* F; Oto káždy który mowi poľpolite przyŕflowie/ ná cię ie będzie przytaczał/ mowiąc: Iáka máthká táka y dziewczká iey [*Sicut mater, ita et filios suos*]. *Leop Ez* 16/44.

Frazy: »matka poczęła (a. poczyną); poczęty w matce; w matce poczynąć (a. zacząć) się« = *mater concepit Vulg* [szyk zmienny] (6;2;2): *Pyerue* ta myla panna była poczęta w matce łwey szwyątey annye *PatKaz II* 62v; to uyedz flugo moya yłz skoro^m fyą zaczęła wmeý matcze/ tedy bog oczyecz zeflal trzytyfyącze anyolow *PatKaz II* 78; A mátká ma poczęła mię w mych grzechow łprofności *LubPs* N4 [przekład tego samego tekstu *Leop, RejPos, GrzegŚm, LatHar, SkarKaz* 577a], *Leop Ps* 50/7; *RejPos* 49v; *GrzegŚm* A3v; *LatHar* 164; *SkarKaz* 515a, 577a, b.

»matka (ktora) urodziła (*itp.*); z matki urodzić (a. narodzić) się; z, od [jakiej, której] matki urodzony (a. narodzony); matka rodząca; (u)rodzenie z, od matki« = *mater (quae) gignit Vulg, PolAnt; mater parit PolAnt; matre genitus Mącz* [szyk zmienny] (19;11;11:1;2;1:1): *PatKaz III* 105v; Włzakże nie dziw że tznoliwi byli/ Bo fie z dobré matky narodzili *KlerPow* 3; *FalZioł* V 17b, d, 18c; *SeklKat* T4v; *RejKup* g2; *KrowObr* 180v; Y zállę cię y mátkę twoię ktora cię porodziła do cudzey ziemi *Leop Ier* 22/26, *Ier* 16/3; Iefliby cię też brát twoy od iedney mátki národzony/ [...] táiemnie podwoził ku chwale Bogow cudzych *BibRadz Deut* 13/6, *Ier* 16/3; *BielKron* 27, 147v, 160v, 444; *Mącz* 334c; Iáko było nápiáno w zakonie Páńfkim Iż káždy męŕczyzná czo fie naprzod vrodzi z mátki swoieý/ miał być oddan á poľwięcon Pánu. *RejPos* 55v, 56 [2 r.]; *BielSpr* b3; *BudBib Ier* 16/3, 20/14, 4.*Esdr* 2/2; *BiałKaz* I2; A niebo y ziemiá izali początku nie máią/ tákże y rodzenie z mátki ná ziemi? *CzechRozm* 35, 34v, 35 [2 r.]; *Paprpán* A2; *SkarŻyw* 91, 200, 226, 307; *StryjKron* 76; *CzechEp* 258; *KochJez* B4v; *NiemObr* 146; *ActReg* 31; *KochFrag* 44; Infza ieft mátká rodząca/ á infzy płod vrodzony. *WujNT* 787; *SarnStat* 237; *CzahTr* K2v, K3; *GosłCast* 61. *Cf* »by je jedna matka urodziła«.

»by je jedna matka urodziła« = *bardzo podobni* (1): *Non tam ovum simile proverbium*, Wielmi fie k łobie tráfiliby ye yedná mátká vrodziła. *Mącz* 271c.

Zwroty:»być matką« = *urodzić* [szyk zmienny] (7): *Mater matrima*, Która yuż mátką yeft á yey mátká yefczce żywá. *Mącz* 211a; Niewiáftá nawięcey przeto zá Mąż iść ma/ áby mátką była *KuczbKat* 250; *SkarŻyw* 31, 63; A tego/ nie fłycháło ludzkie pokolenie/ Zeby Pánną być mogła/ ktora porodziła/ Albo też mátką bywłzy/ żeby pánną była. *GrabowSet* K; *WujNT* 195; *SiebRozmyśl* F3v.

»in(szej) matki być« [szyk zmienny] (5): *RejJóz* O6v; Gdy oćiec vmrze/ tedy fynowie iego fiołtry łwe choćby też były infzych mátek máią poľáżyć *UstPraw* B4, B4; Zápalil fie Ammon [...] w miłości przeciw fiełtrze Thámmár/ ktora iney mátki była niż on *BielKron* 71; *Paprup* B3.

»jednej matki być« = *być rodzeństwem (też przyrodnim)* [szyk zmienny] (2): *GroicPorz* ff4v; *Wilżinłki Diedoŕczycki*/ iedney byli mátki/ Choć w oyczyźnie od fiebie/ rozne mieli tátki. *RejZwierz* 85.

»miłować jako matkę« (2): y miłował iá iáko mátkę/ á oná iego/ iáko fyná. *SkarŻyw* 459, 333.

»mówić, nałajać, zadawać od matki« = *zarzucać w złości nieprawe pochodzenie* [szyk zmienny] (1:1:1): otoż/ áby doftáli they fławy/ czynią/ im naygrubieý mogą/ y nietelko/ ieden drugiemu od máthki náłáie *GórnDworz* N2v; bo łprofne fłowá będzie mowił/ á włythko od pánieý mátki. *RejZwierc* [78²]v; *ZapMaz II G* 97/90.

»matce [czyjej] przyganić« = *zarzucić niepewne pochodzenie* (1): Gdy kto fzláchcicowi y mátce iego przygáni. *SarnStat* 237.

»matkę ssać« (1): *quandiu suxisti*, Iákoś długo mátkę łał. *Mqcz* 427d.

[»[komu] matkę wspomnieć« = *zarzucić niepewne pochodzenie*: Gdy fzlachcić fzláchcicowi mátkę wspomni/ co przepada *TarnUst* 124 (*Linde*).]

»z matki być wyrzazan« = *być wyjętym z łona matki przez cesarskie cięcie* (1): A kthorzy fie tym obyczaiem rodzą thy łacinnicy Czełarzmi Popołfzku [!] wyprothki albo wyrzezańcze zową/ Zkądże w Rzymie rod Czełarzow powłthał/ bowiem pierwfzy thego gimienia był z mathki wyrzazan. *FalZioł* V 34v.

Wyrażenia: »matka brzemienna; matka brzemienną chodzi« (1;1): iż dziecię może fie ktemu przyrodzić na kogo fie matka brzemienna zapatrzy *BielŻyw* 67; choćby nim [*Ezechiaszem*] na ten czas mátká brzemienną chodziła *CzechRozm* 141.

»na łonie matki« (2): Powiádam ci to nędzniku vbogi áby fie precz odwrócił/ á wfpokoił fie ná łonie mátki twoiey *HistAl* C4; *GroicPorz* mmv.

»matki mleko, pokarm« [*szyk* 3:3] (5:1): Bo mleko włafney matki: przyrodzeniu niemowiátku: barzo łłuży *FalZioł* V 35v, V 35v [2 r.]; Iż dzyecyę gdy s cudzego/ á nye mátki włafney pokármu wżywa/ łpolem theż byerze wfię zwyczaj żywotá á obyczáyow. *GliczKsiąż* D3v; *SkarŻyw* 478 [2 r.].

»nagi jako się urodził od matki; jako [go] matka urodziła« (1;1): *OpecŻyw* 125; Gdy ie [*Wyspy Kanaryjskie*] Kolumbus napierwey náłazł/ chodziłi nágo [*ludzie*] iáko ie mátká vrodziła bez wftydu *BielKron* 448v.

»z niedobrej, niedobrej matki syn; z matki złej« = *bękart; filius meretricis* *JanStat* (1:1:1): Yáko bękart á z nyedobrey matki fyn/ wyemy tho łámi [...]/ iż ták łpryřkowáni łą yáko wáláffe nozdrzá *GliczKsiąż* B2; *SarnStat* 238; Ktoś iefł wierzę z mátki złey á oycá złodzieiá *CzahTr* K2v.

»matka nieplodna« [*szyk* 4:3] (7): *PatKaz III* 105v [2 r.]; *RejPs* 168; *LubPs* Z6; *ArtKanc* T19; Ktory mátce nieplodney/ dáie w domu z wefelem potomłtwo. *LatHar* 334, [+9].

»pani matka« [*w tym: do własnej matki, w wołaczu* (5)] (21): *BielŻyw* 133; Thy wřłziřtky rzeczi wyedzancz Krolyowa yey Mcz nářha Myłofczywa pany matka walřzey Krolyewłkyey Mczi ábiřfya wdzyerzawye łfwoyey [...] zachowala *LibLeg* 11/134; *GliczKsiąż* E6; *RejWiz* 88, 88v, 90; *RejFig* Aa5, Aa6v; *BielSat* C; A ták pánie mátki/ á zwłářczá ktore łą przyrodzenia dobrego/ bárzoby dobrze áby łámy dziatki fwe y karmiły y wychowywały. *RejZwierc* 6v, 7, 7v, 31, 31v, [78²]v; *SkarŻyw* 224 [2 r.], 470; *WisznTr* 6; próżno mowifz: corko nie czyní tego/ gdy corká rzecz [!] może: á wy páni mátko czemu to czynicie. *SkarKaz* 420b; *CiekPotr* 27.

bibl. [*Ps* 21/10–11] »od piersi matki; jeszcze u piersi wisieć matki« = *od niemowlęstwa, będąc niemowlęciem* (3;2): Bowiem ty iefłes ktoris mie wyrwał z żywota, nadzieio moia od pierfi matki moiey *TarDuch* A3; *RejPs* 103; *LubPs* Fv; Iefzczem v pierři wiřiał nędzney mátki fwoiey/ A iużem był w opiece/ liche dziecko/ twoiey. *KochPs* 103; *CzahTr* B3.

»płód matki« (1): Oko ktore się pořmiewa z oycá/ á ktore gárdzi płodem mátki fwey/ niech go wykluią krucy *KuczbKat* 309.

»matka przyrodzona« (1): [Noemi] rzekła swiekrom aby sie wrocily do fwych matek przyrodzonych *BielKron* 52v.

peryfr. »mej matki syn« = *ja* (1): Ach nieftetyż zła nowina Wyfilla na iney matky fyna *RejKup* ee5v.

peryfr. »syn matki m(oj)ej (a. swej, a. tw(oj)ej)« = *brat*; *filius matris meae Vulg, PolAnt* [szyk 6:1] (7): *WróbŻoIt* 49/20; Ítałem fye iák cudzozyemyec miedzy bráty fwemi/ Pyelgrzym v fynow mátki fwey *LubPs* P6v; *Leop Ps* 49/20, *Cant* 1/5; *BibRadz Ps* 69/9; *BielKron* 14v; Brácia fye mnie záprzeli/ mátki mey fynowie *KochPs* 100.

peryfr. »matki pianorodnej syn« = *Kupido* (1): Czáfem też na chćiwych łoniech grzeie Kupidyna/ Pobudza łucznego mátki piánorodney fyna. *KlonŻal* B4.

»matka własna« [szyk 16:13] (29): *FalZioł* V 35v [2 r.]; á litowałem kázdego vpádku ich iako bych miał mátki włafney litowác *RejPs* 51v; *LibMal* 1546/110, 111 [2 r.]; *GliczKsiqż* D3v; *LubPs* I3; prošili [...]/ aby sie nád żoną y fwymi dzyećmi zmiłował/ takiež nád mátką włafną y nád inymi przyiaciołmi. *BielKron* 109v, 76v, 110, 145; *RejAp* AA4; *RejPos* 224, *Ooo2v*; A nákoniec by mátká włafna opušćilá włafne dzieciátko fwoie/ ia nigdy nie opufzczę żadnego wiernego fwego. *RejZwierc* 263, 240; *CzechRozm* 160; *SkarŻyw* 333; *ZapKościer* 1580/10, 1581/19v, 1582/27v, 31v [2 r.], 1584/45v [2 r.]; *Matricida* – Morderz włafnei matki. *Calep* 642b; *SkarKaz* 577b; *SzarzRyt* D.

»żywot matki; u matki w żywocie« = *uterus a. venter matris PolAnt, Vulg* [szyk 130:3] (135;1): *OpecŻyw* 11v, 35; *PatKaz I* 10v; ta panna myala bycz począta wzywoczye yey matky przeš grzechu pyeruorodnego *PatKaz II* 48v, 19, 20, 21, 21v, 27 (43); yełcze u matky wzyuoczye [...] pannye maryey byla wlana fzwytłofzcz wrozum mądrošcy od boga *PatKaz III* 111, 92v [2 r.], 94, 95v, 105v, 115; *TarDuch* A3; *FalZioł* V 14v, 15v, 16c, 21a, 29; *BielŻyw* 171; *GlabGad* C3; *RejPs* 31v [2 r.], 76v, 85v, 206v; *HistAl* B2; *MurzNT Luc* 1/15; *KromRozm II* m3v; *LubPs* Fv [2 r.], N3v, O3v, Q2v, eev; *GroicPorz* mmv; *KrowObr* 145v; *Leop Eccle* 5/14, *Eccli* 49/9, *Is* 49/1, *Luc* 1/15, *Act* 3/2, *Gal* 1/15; *BibRadz I* 143c marg; Iakob y Ezau bliźnięta záleb (iż ták rzekę) chodźili w żywocie mátki fwey będąc *OrzRozm* G3v; *OrzQuin* S; *HistRzym* 37, 69; *RejPos* 9 [2 r.], 9v, 142, 151v, 153 (12); *HistLan* B3; *BudBib Iob* 31/18, *Eccli* 40/1, 49/9; *CzechRozm* 229v; *KarnNap* A4; *KochPs* 30; *SkarŻyw* 200, 307, 507; *CzechEp* 149, 338; *GrabowSet* B, F3, T2v; *LatHar* 686; *WujNT Matth* 19/12, *Luc* 1/15, *Ioann* 3/4, *Act* 3/2, 14/7, *Gal* 1/15; *PowodPr* 13; *SkarKaz* 515a [2 r.], 576b [2 r.], 577a [3 r.], b, 578a [2 r.], b; Trudno fię tym wádźić/ ktorzy z iednego mátki żywotá wyfzli. *SkarKazSej* 671b; *KlonWor* 65.

Szeregi: »matka i cor(k)a; matka z corą« (3; 1): Zachoway we zdrowiu nałze paný/ Oyttza s finem y matkę s tzorami. *KlerPow* 11; *GroicPorz* gg4; MAfz rozmaitych cnot w tey mátce y corce iey Eufrázyey świetne przykłády *SkarŻyw* 227, 509. [Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.; w połączeniach niewspółrzędnych 29 r.].

»matka i (albo, jako i) dziecię; matka i z dziećmi« [szyk 5:1] (4;2): Cięłżkie rodzenie częftokroć na matki przichodzi: dla rozmagithych przyczyn/ tak z ftrony matek, iako y z ftrony dzieci. *FalZioł* V 17a, V 17d; *BibRadz I* 11c marg; *SkarŻyw* 347; a teę pyenądzyę społecznyę Matka y sdzczmy swemy włyęła *ZapKościer* 1585/56; *KochFrag* 54. [Ponadto w połączeniach szeregowych 12 r.; w przeciwstawieniach 2 r.; w połączeniach niewspółrzędnych 131 r.].

»matka a(1)bo (i) mamka« = *mater vel nutrix* *Mącz* (3): *Mącz* 205d; Iako dziecię napierwey fię náuczcy znác mátkę ábo mámkę/ ktora ie pierśiami y chlebem karmi *SkarKaz* 278b; *SkarKazSej* 665a. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»ociec, (a, a(1)bo, ani, i) matka; ociec z matką« = *pater et mater* *PolAnt*, *Vulg*, *Mącz* [szyk 278:37] (307;3): Wífakes ty w ítarym zákonie przykázál koždému tczitz matkę ij oytta *OpecŻyw* 81v, 1v, 31, 45; *PatKaz I* 6, 7, 14; *PatKaz II* 21 [2 r.], 24v, 30v, 65v, 66 (12); *PatKaz III* 99; *Murm* 168, 170; *HistJóz* Dv, D3; *KlerPow* 10; *FalZioł* IV 50c; PLato mędrzec Attenfki, czału Dariuía krola Perfkiego fię narodził, z oycza Arif[t]ona, á z matki Perictoniey *BielŻyw* 78, 1, 147; *BielŻywGlab nlb* 8; *SeklWyzn* f3v; *LibMal* 1547/132v, 1548/138v; *SeklKat* B2v, B3, F, G4v, H [3 r.]; *HistAl* A6v; *KromRozm I* K; *MurzNT Mar* 5/40; *BielKom* C2v; Dolićci yeft żeć cudzy z háńbi y obmowi/ ále ocyec albo mátká zákrywác ma. *GliczKsiqz* G4v, C, C7, C7v, Dv, D7 (11); *LubPs*, G2v [2 r.], Zv; *GroicPorz* C4v, ff2 [2 r.], ff4v [2 r.], gg [3 r.], gg4, 112v, oo4v; *KrowObr* 140v [3 r.], 141, 149 [4 r.], 149v *marg*, 180v (15); *RejWiz* 37v, 90; A przetoż opuści człowiek oycá íwego y mátkę/ á będzie fię dzierzał żony fwoiey/ y będą dwá w iednym cíele. *Leop Mar* 10/7; Czći oycá twego/ y mátkę. *Leop Mar* 10/19, *Iudic* 14/16, 2.*Reg* 19/37, 4.*Reg* 3/13, *Esth* 2/7 [2 r.], *Prov* 6/20 (14); *BibRadz Gen* 2/24, *Lew* 19/3, *Ios* 6/23, *Iudic* 14/2, 3 (18); *OrzRozm* M4; *BielKron* 1v, 11v, 32v, 40, 51v (18); *GrzegRóżn* F3v; *Parens*, [...] Ociec y mátká. *Mącz* 278c, 14a, 40d, 136a, 160a, 211a, 278c, 509d; *OrzQuin* R3v; *SienLek* 30v, 31, 58; *RejAp* 110v; *GórnDworz* T2; A gdyż oycá niewiem áni mátki/ przetożcie prośzę day mię ná służbę *HistRzym* 34, 115v, 116v, 125v, 131 [2 r.]; *RejPos* 28, 42, 234, 255, Ooo2, Ooo2v, Ooo3; *BiałKat* 53v, 54; *HistLan kt*, A3v [2 r.], B2, B2v [2 r.], F2; *KuczbKat* 305; *RejZwierc* 178v [2 r.], [203], Bbb2; *WujJud* 144; *RejPosWstaw* 41v, [41²]v, [41³] [2 r.]; *BudBib Ex* 20/12, *Lev* 21/11, *Deut* 22/15, 27/16, *Ruth* 7/11 (12); *BiałKaz* I2; *BudNT Mar* 7/10 [2 r.], 11, 12, *Luc* 18/20, 1.*Tim* 1/9; *CzechRozm* 34v, 35 [3 r.], 135v; *PaprPan* O4v; *SkarJedn* 250, 315; *KochPs* 168; Słuchay fynu rofkazánia oycá twego/ á nieodmiátay práwá mátki twey. *SkarŻyw* 456, 13, 46 [2 r.], 52, 59, 133 (22); Nie dopuściłás nigdy mátkce fye fráłowác/ Ani oycu myśleniem zbytnim głowy płowác *KochTr* 9; *StryjKron* 280; *CzechEp* 63, 172, 194; *ZapKościer* 1583/88v, 1587/70, 1588/77v [3 r.]; *KochEpit* A3v [2 r.]; *KochWz* 142 [2 r.]; *ReszPrz* 96; *WerKaz* 281, 282, 286; Oplákuiem powinnych/ y ták fię nam godzi/ Lecz fię powtore Oćiec z Mátką nieurodzi. *WisznTr* 8; *ArtKanc* M3, M4, M6v, V2v; *BielRozm* 30; *GrabowSet* B4; *KochFrag* 44; *LatHar* 113, 659 [3 r.]; *KołakSzczęśl* Bv; *WujNT Matth* 10/37, s. 44, *Matth* 15/4 [2 r.], 5 [2 r.], 19/5 (26); *WysKaz* 38, 43; *SarnStat* 237, 374, 590, 599, 635 (8); *SkarKaz* 43b, 44a [2 r.], b; *CzahTr* K2v; *SkarKazSej* 662b, 696b, 698a; Iáko Oycu y mátkce imię y przezwińko? Gdzie/ á pod którym Pánem máią fwe siedlińko? *KlonWor* 38, 65; *PudłDydo* B4v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 26 r.; w przeciwstawieniach 2 r.*]. Cf »z ojca i z matki«.

»ojcowski i matki« (1): iákoś mógl ták fwoy ięzyk vhamowác/ á miłość oycowńką/ y twey miłey mátki [...] wfobie vmorzyc *SkarŻyw* 136.

»matka i syn; matka z synem« = *mater et filius* *PolAnt* (3;2): *HistAl* E5v, E6; *BudBib Gen* 32/11; FOlguiąc Abram zenie/ tudzież Bożey woléy/ Wygania mátkę z fynem z domu poniewoléy *KochMRot* C2v; Ale ná ten czás/ y mátkę/ y fyny Pożárłá wodá *KochPieś* 32. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.; w połączeniach niewpólrzędnych 127 r.*].

Wyrażenie przyimkowe: »z matki« = *natychmiast po urodzeniu* (1): O niezczęfna godzino coś mnie w świat wydała/ Czemuś nie rádniey z mátki do grobu podać? *GrabowSet* A4v.

»z matki« [o *pochodzeniu*] (5): DWoy ieft rodzaj Pána náfzego Iezulá Chryftulá. Ieden z mátki ludzki y v światá podły y wzgárdzony. *SkarKaz* 483a, 483a *marg.*

~Szereg: »z ojca i z matki« (3): *CzechEp* 64; Kánonię ná Tumách Szláhcícóm z oycá y z mátki, máią bydź dawáné. *SarnStat* 177, 207.~

»z strony matki« [o *pokrewieństwie*] (4): A s tąd że też bękárci wedle Práwá Mieyfkiego máią krewne/ ále po wrzecie nie po mieczu/ to ieft/ krewne s ftrony mátki/ nie s ftrony oycá. *GroicPorz* ff; *RejAp* 126; *CzechRozm* 150; *CzechEp* 303.

»po matce« [o *dziedziczeniu*] (3): *BielKron* 190; *StryjKron* 280; áby gdy mátká vmrze/ fynowie nie mogli lie od oycá vpominác dóbr y dziedzictwá w téy części/ która po mátcie ná nie fpádnie/ dotąd/ áżby drugá żonę poiął. *SarnStat* 588, 588, 631 [2 r.].

»po matce« [o *pochodzeniu i pokrewieństwie*] (12): *BartBydg* 250b; Bo on iedno po mátcie/ ieft zacnego rodu *RejZwierz* 21v; ten to Krol Alfonfus był dziad po mátcie krolowey náfzey Bony. *BielKron* 252v, 77, 162v, 376v; Matrueles, Od dwu fióftr dziecy/ ciotczone dziecy rodzone po mátkách. *Mqcz* 211b; *SkarŻyw* 242; *KochEpit* A3v; wízákże przecię Elźbietá była krewna Pánnie Máriey po mátcie *WujNT* 195; *SarnStat* 590, 635.

»w matce« = *przed przyjściem na świat* (5): Mnieć ieźcze złość w mátcie przekłéta záftála *KochPs* 76; Więc iż Pánná bez zmázy/ chocia porodziła/ Owłzem czyftości więtfzey niżli w mátcie była. *GrabowSet* Kv; *SkarKaz* 515a, 576a, 579b.

W przen [w tym: *czyja* (20): *pron poss* (17), *G sb* (2), *ai poss* (1)] (65) : *WróbŻołt* 112/9; Corká mátki twoiey ieftes ty [Izrael]/ która porzuciła mężá fwego/ y fyny fwoie *Leop Ez* 16/45, *Iudic* 5/7; A przetoż dziś vpádniesz [Izraelu] á prorok twoy z tobá iáko w nocy: á ia wykorzenie mátkę twoię. *BibRadz Os* 4/5; Mátká moiá y brácia moi onić fą którzy fłowa Bożego fłucháią y czynią mu dofyć. *BibRadz Luc* 8/21; Beftia powiáda/ czći oycá Benediktá/ oycá Antoniego/ mátkę Klarę/ Kunegundę/ y ine báby *RejAp* 110v; *HistRzym* 40, 73; Słuchayże iáko nád nim záłobliwie płácze oná wdzyęczna mátká twoiá/ nędzna duźzá twoiá *RejPos* 223, 223v [3 r.]; kthora [fortuna] lie nam mátką być ozywa/ ále pewnie fáłeczną *RejZwierz* 178v; Spuftofzáły wsi w Izraelu fpuftofzáły/ áżem wftála (ia) Deborá/ wftálám mátká w Izraelu. *BudBib Iudic* 5/7 [przekład tego samego tekstu *Leop, LubPs* gg6v (cf w porównaniu) *SkarŻyw*]; TAK mowi Iehowá. Gdzie ieft líft rozwodowy mátki wáfzey żem iá porzucił? [...] dla wyftępkow wáfzych porzucona mátká wáfzá. *BudBib Is* 50/1 [przekład tego samego tekstu *PowodPr* 16]; *BudNT Mar* 3/34; *CzechRozm* 198; *SkarŻyw* 560; *KochTr* 6; Pátrzay iáko fkoczna wierzbá od mátki odciętá Wynika z máłego prętá. *KlonŻal* C2v, C2v; *RybGęśli* B4 [2 r.]; *WujNT Matth* 12/49, *Mar* 3/34, *Luc* 8/21, Aaaaa; *PowodPr* 10, 16 [2 r.]; Ia [ojczyzna] niewinná/ iżem w dawaniu mátką *SkarKazSej* 666b; *KlonWor* 63.matka czego (1): kto tego niewidzi [...] á iż *Religio* mátká Korony Polfkiey ieft *OrzRozm* K4.

W połączeniach szeregowych (4): Pułfczam to mimo lie/ że nas [Pismo] czyni fláhcícámi/ á nie to tylko ále y krolewicámi/ á co więczlífa y fyny Bożemi/ bráty/ fioftrámi/ mátkámi/ Pána Chryftufowemi *Leop* *A3v; *BudNT Mar* 3/35; *WujNT* 133, *Mar* 3/35.

W przeciwstawieniu: »matka ... macocha« (1): Fortuná rádniey ieft wicher á niżeli wiátr: [...] raz matká/ drugi raz mácochá *KlonFlis* B.

Szereg: »matka i (a) ociec« = *mater et pater Vulg, PolAnt* [szyk 2:2] (4): vmyłlila boga łobie mietz za matkę ij ottza *OpecŻyw* 1v; *Leop Ez* 16/45; iż on [Bóg] ząwždy ieft tobie takim oycem/ y taką matką/ iákim nigdy nie może być żadny ociec dzyatkom łwoim *RejPos* Ooo2v; *BudBib Ez* 16/3.

a) *W nawiązaniu do Apoc 17/5 (17)* : A by Rzym był onym Bábilonem wielkim/ o którym Ian S. piłze/ y matką nietzyftą/ y obrzydzeniem ziemie/ y niewiaftą/ która lie opiłá Krwie Świętych/ y krwie mętzennikow Páná Kryftułowych. *KrowObr* 25, 242; *RejAp* 142; *NiemObr* 161.

matka czego (13): Błogofławione otzy/ ktore widzą/ tę matkę wśzelkiey nietzyftości/ y gniewu Bożego *KrowObr* 242, A3v, 28, 132, 234, 241v [2 r.]; A ná czele iey [niewiasty] ieft nápiřano/ to ieft [...] matká wśzego cudzołoftwá y brzydliwości ziemskiey. *RejAp* 140, 142 [2 r.] Ee2; *WujNT Apoc* 17/5, Xxxxx2.

W charakterystycznych połączeniach: *matka nieczysta (2), nierządna; matka (wszytkiej) brzydliwości (ziemskiej, ziemie) (5), wszego cudzołostwa, gniewu bożego, (wszelkiej) nieczystości (6), (wszytkich) obrzydliwości (obrzydzenia) ziemie (ziemskich) (3), ohydzenia ziemie, wszeteczeństw(a) (2).*

b) *W nawiązaniu do Gal 4/26 [czyja: G sb i pron (3), pron poss (2)] (5)* : Ale oná wyłoka Ieruzálem/ wolnać ieft/ kthora ieft matką wśzytkich nas. *BibRadz Gal* 4/26; *SkarJedn* 37; *SkarŻyw* 206; *WujNT Gal* 4/26; Ieruzálem matká nářzá/ mowi Apoftol/ nád wśzytki matki czći y řzanowánia godná. *SkarKazSej* 665b.

Przen (256) :

a) *Opiekunka, tj. kobieta troskliwa jak matka (1) :*

W przeciwstawieniu: »pani ... matka« (1): Nie Pániác nam ále Matką byłá *RybWit* C2.

b) *O kobiecie nie mającej dzieci (2)* : A wy będzycie mowić/ iż to błogofławione matki były/ ktore nigdy nie rodziły [*Beatae steriles, et ventres, qui non genuerunt Vulg Luc* 23/29]/ á iż nie poznály takiego okrucieńřtwá nád dzyatkámi řwemi. *RejPos* 100, 106.

c) *O kościele (102) :*

α) *W stosunku do wiernych [w tym: czyja (21): pron poss (18), G sb i pron (3)] (50)* : *OpecŻyw* 128v; *KromRozm I* F4; niech mi Krowicki odpucić/ ieřli ząpomniawřzy przyiáźni iego/ pocźiwofći máthki řwey przeciř iemu bronić będe. *OrzList* e3v; *RejAp* 100v, 103, 104v; *BiałKat* 386; *SkarJedn* 7 [2 r.], 402; ále gdzie ieft Kátholicki kořćioł. bo to ieft włafne imię tey řwiętey matki wśzytkich nas *SkarŻyw* 279, 510; ále vczy [*Chryřtus*] przekłádác matkę duchowną wśzytkich wiernych/ która ieft kořćioł powřzechny/ [...] nád rodzice y krewne ćieleřne. *WujNT* 136.

W charakterystycznych połączeniach: *matka duchowna wszzytkich wiernych, opatrzna, ostarzała, porzucona, řwięta (7); matki imię, nauka, pocźiwofć, przykazanie; matkę miłować, przeřadować; na matkę się targnąć.*

Fraza: »matka (po)rodziła; z matki się urodzić« (2;1): Tenże kořćioł matką řię teř zowiác/ dáie znác iż řię pirwey z matki vrodzić y ieř dziećięćiem zofćác [...] káźdy muři. *SkarJedn* 7; Poznář iáko tá matká kořćioł Rzymřki odpoczátku řwięte rodziłá *SkarŻyw* A3v, A3v.

Wyrażenia: »matka (to jest) kościół (a. cerkiew) (święty(-a))« [w tym: chrześcijański (5), rzymski (3), boży (2), katolicki (1), powszechny (1): = *mater Ecelesia JanStat* [szyk 26:2] (28): *WróbŻółt* Q5v, Y3; *SeklKat* a4; *KromRozm I* F4; *LubPs* A4v [2 r.]; *OrzList* e3v; dwa Biskupowie [...] ięli prościć mátki świętey cerkwie Krześciáńskiey/ áby tego [króla] raczyła dopuścić ná krolestwo koronować. *BielKron* 329; *HistRzym* 40, 64v, 108v; *WujJud* 25v, 189, 264v; *SkarJedn* 3, 10, 237; ktore [świętych Bożych] iedná mátká kościół święty Katolioki w Chryśtulie porodziła *SkarŻyw* A3v; ná náuce Mátki fwey Kościółá Rzymkiego polegał *SkarŻyw* 203, A3v, 456, 510 *marg*; Mátká opátrzna kościół Chrześciáńki/ nie wżytkiego pokładu fwe⁶⁰/ przed wżytkimi wywiera *NiemObr* 85; *LatHar* 566; *SarnStat* 190, 897, 898; vpominałem áby obie mátkce fwoie kościół Boży y oyczyznę/ w iednym końcu złączone/ wiernie y wprzeymie miłowáli *SkarKaz*)(2v.

»na łonie matki« (1): ábyfmy [...] y ná łonie mátki tey/ przykładem wżytkich S. ftarych oycow odpoczywáli. *SkarJedn* 148.

»syn matki swej« = *brat czyli współwyznawca* (1): Záprawdęc niemieli przecz ci tey burdy czynić zápamiętałi fynowie Mátki fwey/ mielić folgować mdłości Kościółá Bożego. *SarnUzn* C3.

»żywot matki« (1): W thobiem ia iefth potwierdzon z żywotha Z kościoła świętego, z zywotha matki moiey [*ex utero de ventre matris meae*] *WróbŻółt* 70/6.

Szeregi: »matka i nauczycielka« (1): vftáwiamy áby po Rzymkim kościele (ktory zá poftánowieniem páńfkim nád innymi wżytkimi/ porządney mocy ma przodkowanie/ iáko mátká y náuczycielká wżytkich wiernych Chryśtułowych) miałać pierwże mieyfce Cárogrocka *SkarJedn* 261.

»ociec, (i) matka« [szyk 6:1] (7): Nyemać ten oycá Bogá/ kto nyema mátki kołcyóła *KromRozm I* F4 [przekład tego samego tekstu *KromRozm I*, *KromRozm III*, *SkarJedn* 4], F4; *KromRozm III* F5, Q2v; *WujJud* 189; O iáko dobro y miło ieft bráćiey/ y iednego oycá Iezufa Chryśtá/ y mátki iedney kościółá powfzechnego dziećiom/ w iedności y zgodzie miefzkać. *SkarJedn* 3, 4.

β *W stosunku do Chrystusa* (2) : *OpecŻyw* 36v; Tu iuz rozumiefz żeć [*Chrystus*] nie opuści nigdy they mátki á tey oblubienice fwoiey *RejAp* 100v.

γ *O kościele rzymskim w stosunku do innych kościołów i wyznań chrześcijańskich* [w tym: czyja (31): *G sb* (16), *pron poss* (15)] (50) : Ach nieftetys/ wybornies się niebożę Francifzku ku matce świętyi [*Kościółowi rzymskiemu*] nawrocił *MurzHist* D2v; ábyś przeczytać y vważyć raczył: á tym ktorzy Greckiego odzłczepieńftwá bronią/ á S. nie pokalány kościół Piotrá S. mátkę wżytkiego Chrześciáńftwá/ wespół z heretyki hidzą/ mieyfcá nie dawał *SkarJedn* A5; iłz Rzymfka [*stolica*] záwždy rodzi iáko płodna/ pogáńftwá do domu Bożego przyczyniáiąc: á Cárogrocka iáko od mátki fwey odstąpiła/ ták przekłętwo niepłodności wzięła *SkarJedn* 398, A3v [2 r.], 151, 245, 326 [2 r.], 372 (14); dla czego też kościół Rzymfki/ mátką wżytkich kościołow názywáli. *NiemObr* 53; *ReszPrz* 30, 105; *WujNT* 288; *PowodPr* 32.

matka nad czym (1): [*dlatego papież ma*] I kościół Rzymfki zwáć mátką y Miłtrzową nád infzymi kościoły fwięthymi krześciáńfkimi? *KrowObr* 25.

W charakterystycznych połączeniach: matka miła, przejednana, stara, zasłużona; matka wszy(s)tkiego chrześcijaństwa (3), *wszy(s)tkich (wszech) (inszych) kościołow* (11); *matka nad inszymi*

kościół; od matki oddzielić się; matce uwłoczyć; ku matce nawrócić się (2); matkę hańbić, sromocić, uczyć.

Wyrażenie: »matka kościoł (święty)« [w tym: rzymski (7)] [szyk 8:2] (10): MurzHist D2v; za zdaniem S. Zboru furowie rofkázuiem/ áby fię tego więcey nie wáżyli: ále fię z kościołem S. Rzymłkim zmátką fwoią/ iáko fynowie poślufzeńftwá zgadzáli. SkarJedn 260, 269, 308, 326, 334, 372, 388, 393; y máwiał onich [heretykach]: ifz iáko wśiekli pśi na fwe fię gośpodarze tárzáiá/ ták oni ná fwego Páná/y ná mátkę kościoł S. z ktorey fię vrodzili. SkarŻyw 119.

Szeregi: »matka i głowa« [szyk 3:1] (4): Rzymłki kościoł [!] bedáž [!] głową y mátką kościołow/ ma być bez członkow y bez corek? SkarJedn 249, 105, 249, D3.

»matka i mistrz« (1): którą [naukę] gdy inne kościoły opuściły/ y od Rzymłkiego fię kościoła mátki y miłtrzá fwego oddzielili/ dane fá pogáńftwu ná pośmiech y vpadek. SkarJedn 308.

»matka i mistrzowa (a. mistrzyni)« [szyk 9:1] (10): iefli tylko Rzymłki kościoł íam íeft mátką y miłtrzową powiedz mi? KrowObr 24, 24 [2 r.], 24v [4 r.], 25, Rr4; Święty Powśzechny y Apofłolki Kościoł Rzymłki/ wfzytkich Kościołow mátką y miłtrzynią być wyznawam WujJud 27.

»ociec i matka« (1): Powádzili fię Grekowie z Láćinniki/ brácia íednego Oycá Chryftufa/ y íedney Mátki Kościoła S. SkarJedn 334.

αα) Iron. ze stanowiska innowierczego (6) : Ty to wiáry z ktorymi fię tá miłá Mátká/ przed wíętfzá częścią dźiatek fwych kryie/ ábo fá z pocztu rzeczy zbáwiennych: ábo fá tákowe bez ktorych ludzie zbawieni być mogą. NiemObr 85, 85 [2 r.].

Wyrażenie: »matka rzymska« (3): Nie vmiał Páweł ś. tych práktyk Włofkich mátki Rzymłkiej/ ktora miłternie fwoie towáry pokrywác zwykłá. NiemObr 87, 86, 87.

d) O ojczyźnie (w tym: o Polsce (65)) [w tym: czyja (33): pron poss (30), G sb i pron (3)] (77) : GroicPorzRej C4; Zelżoná íeft niepomálu mátká wálfá/ [...] otho oštátecznieyfłá będzie miedzy narody/ y opuściáá/ niedrożna/ y fucha. Leop Ier 50/12; BibRadz Ier 50/12; Brutus rozumiejąc iż zyemiá ich przyrodzona íeft práwa mátká/ fkoro przyfzedł do Włofkiew zyemie cáłował mátkę/ to íeft zyemię Włofką/ w ktorey fie vrodził y wychował. BielKron 105v; Zgáłłá w nas ku fwey mátkce miłóść ítárodawna. Prot Dv, Dv [2 r.]; Chcąc my kmiotkom folgowác/ y fwoiemu ítanu/ Po dwu grofzu matce fwey/ zložym ná rok z lanu. BielSat L4 [idem BielSjem], H2v; RejZwierc 222v, 253; BielSjem 27; O nieużyte/ twárde/ zákámiále Dzieci koronne/ ná mátkę niedbále GrochKal 23; Phil N4; VotSzl B4; CzahTr G3; Sá drugie lánčuchy do ípóienia pokoiu y zgody wálfzey/ z ítrony miłey oyczyzny/ y korony tey mátki nálfzey SkarKazSej 672b, 665b [3 r.], 666a [3 r.], b [5 r.], 667a [2 r.], 668b, 674a; SapEpit B. [Cf c) α) »matka kościoł« SkarKaz)(2v].

W przeciwstawieniu: »matka ... macocha« (2): RejRozpr K2v; Nie táká to oyczyzná wálfzá: mátką wam íeft/ á nie mácochą. SkarKazSej 666a.

W charakterystycznych połączeniach: matka chora, cna, czujna, dobra, miła (namilsza) (9), pierwsza, posromocona, prawa, spolna, uboga, zasłużeńsza, zelżona, žalosna; matki dobrodziejstwa, doległóści, krzywdy, obłupienie, szkody; matkę czcić, na baczności mieć, miłowác.

Fraza: »matka rodzi« (1): Rodzi wam tá mátká mężne y mądre y ízczeńliwe hetmány SkarKazSej 667a.

Wyrażenia: »matka Polska« (1): Od tego czału kfiążetá Słáskie wielką waźń [!] wzięty ná Polaki/ y Niemcy fie podziáláli swoię mátkę Polfkę opuściwfy. *BielKron* 373. *Cf też Personifikacje.*

»matka Rzeczpospolita« [szyk 3:1] (4): máło ich widác/ áby s práwey chući opátrowáli doległóści tey mátki fwiętey swoiey Rzeczypośpolitey. *RejZwierc* 188v; *PaprUp* Kv; *VotSzl* D, Dv.

Szeregi: »matka, (i) ojczyzna« [szyk 5:3] (8): *VotSzl* A2v; Macie iednego páná y krolá/ iedny práwá y wolności/ iedny łády y trybunały/ iedny feymy koronne/ iedną ípolną mátkę/ oyczynę miłą *SkarKazSej* 672b, 664a, 665b *marg*, 666a, 670b, 673a, 705a.

»rodzicielka i matka« (1): Wnieśli/ niewdzięczni/ niefzczęfną fwą zbroię/ Ná rodzicielkę/ y ná mátkę swoię *GrochKal* 24.

Personifikacje (w *BielSat* I–N i *BielSjem* z dodatkowym odcieniem znaczeniowym 'dobrotliwa kobieta') [w tym: *czyja* (8): *pron poss* (7), *G pron* (1)] (22): A z nas kázda będzie śpiewác fiołtrá/ Gaude mater Poloná nołtrá. Iáko náfzy przodkowie śpiewáli/ Ktorzy ciebie mátkę miłowáli. *BielSat* H2V, [I4], L3v, NA; Gdy z obcych ziem zwyczáie wy do mnie wnałzacie/ Wiedzcie/ że mię ná łtuki mátkę fwą targaćie. *BielSen* 12; IEy miłóść Páni náłzá/ mátká miłóściwa/ Ieft żeńfkiemu narodu wřzech fortun życzliwa *BielSjem* 15, 11, 13, 26, 30.

W charakterystycznych połączeniach: *matka miła* (3), *miłóściwa* (3); *upominanie matki; matkę miłować, na sztuki targać.*

Wyrażenia: »matka Polska« [szyk: 4:1] (5): Mátká Polska mowi: dáiąc błogóśławieńftwo corkam fwym. *BielSat* H2v, [I4]v; A mátká iey zás Polfká ták odpowiedziála *BielSen* 13; *BielSjem* 4, 14.

»matka własna« (1): Otoście mię mátkę fwą włáfną opuścili/ A cudzych ziem zwyczáiov y ípraw fie náplici. *BielSen* 11.

»matka ziemia polska« [szyk 3:2] (5): *BielSat* [I4], L3v *marg*, L4 *marg*; Mátká Ziemiá Polska/ vczy Białęłowy walczyć. *BielSjem* 31, 13.

Szereg: »matka z syny« (1): Polfka mátká to ieft z fwyimi fyny. *BielSen* 10.

α) *W nawiązaniu do znaczenia przen. 'ziemia'* [w tym: *czyja pron poss* (3)] (4) : Z rudy fwey przyrodzoney/ náłzey miłey mátki/ Potrzebnieyfzeć żelázo/ niżli febrne ftátki. *BielSat* L4v [*idem BielSjem* 28]; Przyłóž k ziemi vcho fwe/ á mátkác pořzepce Iák wiele nieprzyacıół po iey gruncie depce. *BielSjem* 32, 28, 31.

e) *O ziemi* [tym: *czyja* (6): *G sb i pron* (5), *pron poss* (1)] (16) : Przeto Gárnce poboźnie ludziom przedawáią/ Iz máteryą dármo od mátki miewáią. *BielSat* C3 [*idem BielRozm*], C3; od tego dnia ktorego wyřzli z żywotá mátki fwey/ áłz do tego czału/ ktorego fię wrocą do oney ktora ieft mátką wřzytkich. *BudBib Eccli* 40/1; *BielRozm* 20 [2 r.]; *GrabowSet* V3.

Fraza: »matka rodzi (a. porodziła); z matki zrodzić się« (2;1): *BierEz* Cv; oná cie máthká porodziła kthora kámienie y drzewá ná fwiát wypuřciła *HistAl* I8v; *BielSen* 11.

Wyrażenia: »matka wszy(s)tkich rzeczy (rodzących się), wszystkorodna« [szyk 4:1] (4:1): *BierEz* Cv; *BielŻyw* 136; *Parens cunctorum terra*, Ziemiá wřziřtkich rzeczy mátká. *Mącz* 278c; *Oczko* 3v; *Synowie/ ktorzyřcie fą włáfni moi mili/ Y zemnie wřzyřtkorodney mátki fie zrodzili BielSen* 11.

»ziemia matka« [szyk 3:2] (5): *BierEz Cv*; Ale piżną być napirwey dzyewkę Mellifeufowę Mellifę ná kápłáńftwo bogini Weſte/ to ieſt mátcze zyemi/ obrocić y poſwięcić. *BielKron 24v, 23v; PaprPan Hh2; KlonWor 76.*

f) *O naturze [w tym: czyja (1)] (3)* : Ia też zálię tegożbym chciał po W. M. ábyś pilnym okiem weźrzał ná ſpráwy Náture/ mátki nas wſzytkich *GórnDworz X6.*

matka czego (1): bo ſie to s tym nie rymuie/ áby oná [*natura*] kthora ieſt mátką wſzytkiego dobrá/ miála ſie ná to ráda/ y ſiłą ſwą náładzić/ ábyfmy my ták wiele złego mieli *GórnDworz H8v.*

W przeciwstawieniu: »macocha ... matka« (1): Náture mácochą iemu nie była/ ále táką matką/ iż co ſobie człowiek ieden od niey żędáć może/ to wſzytko iemu była dáła/ hoyną ręką. *GórnDworz B7.*

g) *Przyczyna, warunek; coś, co jest konieczne dla istnienia czegoś innego (34)* :

matka czego (32): *GlabGad B4, K4v*; Ta [*liczba dwoje*] ieſth matka wſzitkich żywiołow *KłosAlg A2; OrzQuin A3*; bowiem ono [*ciepło przyrodzone*] ieſt Mátką przyrodzenia. *SienLek 2v*; Oná [*miłość niebieska*] ieſt mátką rofkofzy/ pokoiu/ áichoſci/ dobrothliwoſci *GórnDworz Mm6v; RejPosWstaw 44*; Ia [*mądrość*] ieſtem mátką piękney miłości/ bogoboynoſci/ poznania/ y nádzieie ſwiętey. *BudBib Eccli 24/20, Tob 4/14; ModrzBaz 34, 55v, 82v; SkarJedn 143, 399; SkarŻyw 235, 411; KochMRot Cv*; Y powiáda/ iż ieſt lepſzy y zacnieyſzy oſieł/ niżeli pijánicá káždy/ bo to ieſt mátká wſzelákich niecnot. *WerGoſc 214, 203, 226, 254*; Lákomſtwo nieſpráwiedliwoſci mátká/ á wſzego złego przyczyná. *GostGosp 2; GrabowSet E2v; KołakSzczęſl C4; WujNT 740; SarnStat 113, 144, 593; SkarKaz 638b*; wyrzucie kácerſtwá/ ktore ſą wſzytkiey niezgody mátką *SkarKazSej 661a, 675a marg, 687a marg.*

matka czemu (1): Częſto wielki doſtátek/ mátká zbytkóm bywa *GoslCast 37.*

W przeciwstawieniu: »matka ... ociec« (2): Lecz herezye oycá máią odſtęptwo/ á mátkę niepoſłufzeńftwo, *SkarKazSej 687a, 687a marg.*

W charakterystycznych połączeniach: *matka białoſci, bogobojnoſci, cichoſci, cnot (wszy(s)tkich) (6), dobrotliwoſci, głodu, herezyi (2), jednoſci koſciola, piękney miłości, nadzieje ſwiętey, niechęci, wſzelakich niecnot (2), wſzytkich niemocy, niesnaskow, niespráwiedliwoſci, niewſtydliwoſci, (wszytkiej) niezgody (4), odszczepieńſtwa, ſpokojnego pańſtwa, pokoju, poznania, rozkoſzy (2), rozmnożenia, rozterku, wojny, polskiej wolnoſci, wſzelakiej wſzetecznoſci, zdrowia, wiela (niezliczonych) złoſci (2); matka zbytkom.*

Wyrażenie: »matka płodna« (1): ony wſzytki godowniki ku wierze pobudził/ która ieſt mátką bárzo płodną wſzytkich cnot inych *RejPos Wstaw 44.*

h) *Wartość, którą się kieruje w postępowaniu [w tym: czyja (1)] (6)* : Widząc iż ſyny wpráwił w tákową robotę/ Owę panią zá mátkę przydał im Bog cnotę *PaprUp E3.*

matka komu (1): Przyrodzenie ieſt ſwowolnemu mátká/ Sumnienie frogi złoſciwemu tátká. *RejZwierc 223v.*

W przeciwstawieniu: »matka ... tatka« (1): *RejZwierc 223v cf matka komu.*

Wyrażenia: »pani matka« (1): A namilſza ſwawola práwa páni mátká/ Tá złego przyrodzenia douczy oſtátká. *RejWiz 101.*

»własna matka« (3): Cnotę zá włáfną mátkę dał Bog Tárlom práwie. *PaprPan N, Ev, O2.*

i) *Najbogatsza część kraju [czyja] (1)* : Infulá Gotlándyey ná przeciwko Gottiey [...] we wżytkim obfita/ dla tego ią zową mátką Szweciey. *BielKron* 293.

j) *Rdzenna kraina (w stosunku do prowincyj) (1)* : V Rzymian trzymał ieden całą Prowincyą/ [...] Wyłpy morłkie/ Libyą/ Poeny/ Numidią/ Y łąsiądę Gállią/ Mátkę Itálią. *KlonWor* 13.

k) *Najważniejsze miasto; stolica [czego] (2)* : czemu chcelz przewroćić mátkę wżytkich miał Izraélłkich [*matrem in Israel* 2. *Reg* 20/19] [*tu o mieście Abel cieszącym się autorytetem moralnym*] *BielKron* 73; Gdzie ná łkále Smokorodney mátká Polłkich grodow/ Grunt Sármátlłkich narodow. *KlonŻal* B4v.

l) *Większy zbiornik wodny w stosunku do mniejszych (o głównej rzece lub morzu) (4)* : Brdá łobą Wiłłę włpiera ná pułnocy [...] Dogadza mátká choćia łtárlża corze/ W byłtrym vporze. *KlonFlis* G2v, F2, Gv.

matka czego (1): by yako morze yełt matka wżytkych uod tak marya matka kozdey łalky *PatKaz* III 113v.

ł) *Jednostka nadrzędna (1)* :

Wyrażenie: »własna matka« (1): Biłkupłtwo też y Kościol Chełmienłki do włáflney Mátki Gnieźnienłskiego Arcibiłkupłtwá przywrocon *StryjKron* 647.

m) *Roślina wyróżniająca się wyjątkowymi właściwościami leczniczymi (2)* :

Zestawienie: »matka wżytkich zioł, [zielna]« (2): MAruna albo bylicza/ abowiem łą łobie podobne w włółnołciach według Pandecti/ zową ią matka wżitłkich zioł *FalZioł* I 83a, I 91a; [BYlicę/ niektorzy zowią Matką zielną/ á to dla iey wielkiej mocy *Cresc* 1571 271 (*Linde*).]

n) *Uniwersytet (prawdopodobnie przez nawiązanie do określenia „alma mater”) [czyja] (1)* : KV reformowániu Akádemiiey Krákwłłkiej mátki náłzey [*Universitate Cracovien. matre nostra* *JanStat* 222]/ y dla przymnożenia prowentów Lektoróm/ [...] obiecał [*arcybiskup gnieźnieński*] łto Dukátów we złóćie z łtrony kościółá Gnieźniełłskięgo *SarnStat* 197.

o) *Bogini [czego] (3)* : Cererę boginią brzuchá być powiádałz y Wenerę/ przeto iż byłá mátká nieczyłtołći [*mater luxuriae*] *HistAl* Kv.

Wyrażenie: *peryfr.* »matka miłóści« = *Wenus* (2): Przyzwól/ o mátko miłóści/ Száfárko trółk y rádołci: Ták po łwiećie niechay wżędzie Twoiá władza wieczna będzie. *KochFr* 98, 96.

p) [*Żyła pośrodkowa przedramienia, odłokciowa, łokcia*: zową tę żyłę [*medyjanę*] wżyłłtkiego ćiałá połpolitá/ drudzy wielką żyłá/ drudzy ią theż zową mátką dla iey wielkich pożytkow *SienHerb* 419a.]

q) *O Ewie jako matce wszystkich żyjących [w tym: czyja (8): pron poss (4), G sb (4)] (9)* : *PatKaz* II 72; *PatKaz* III 92v; *BibRadz* *Gen* 3/20; *BielKron* 2; *CzechRozm* 155v; *SkarŻyw* 112; EWA/ wżyłłtkich rodzáiów mátká/ łłufznie w tych Hiłtoriach piérwłzé mieyłce zálłtępuie. *KochWz* 135.

Szereg: »ociec z matką« (1): ktory [*grzechy*] łádam Oćiec náłz w ráiu náprzećiwko Pánu Bogu wtzynił/ z mátką náłzą piérwłzą Iewą *KrowObr* 225.

W przen [czego] (1) : Dzyeuyáthe bog uyedzyał yłz eua myála bycz matka wżyłłtkych grzechow łwych łynow *PatKaz* III 91.

r) *O Matce Boskiej [w tym: czyja (790): pron poss (342), G sb i pron (236), ai poss (212)] (997)* : preto go [*Józefa*] też bog vcćcijł/ iłż go łobie ił fwé milé matki opiekunem wybrál. *OpecŻyw* 5; a

tak gorzko placząc matka syna/ na górę Kalwarię prowadziła *OpecŻyw* 137v, 7, 11v, 13, 15, 16v [2 r.] (136); *OpecŻywSandR nlb* 3v [2 r.], 4, 4v, 5, 5v; chrystus myślał matką od każdego grzechu niewinną *PatKaz I* 13v, 4, 4v, 5 [2 r.], 8v, 9 (16); [Syn Boży] chciał myśleć matką człowieka doktorey myślał wzywać łapczych zmajeństwa bołtwa świętego *PatKaz II* 45v, 24, 24v, 26v, 30v, 31 [3 r.] (47); *PatKaz III* 89v, 93, 95 [2 r.], 101v, 106 (13); *TarDuch* A8v, B5, C3v, C5, C6v [2 r.] (11); *WróbŻółt* nn; *KromRozm II* r4v; *LubPs* hhv; *KrowObr* 146 [2 r.], 152v; *Leop Ioann* 19/25 [2 r.], 26 [2 r.]; Y oznajmiono mu [Jezusowi] to mówiąc: Mátka twa y bracia twoi łtoią ná dworze chcąc się z tobą widzieć. *BibRadz Luc* 8/20, *Matth* 1/18, *Luc* 8/19, *Act* 1/14; *BielKron* 134, 138, 138v [2 r.], 141v; Abowiem nie prawie był syn człowieczy/ ácz był prawym człowiekiem ze krwi mátki swoiey oney panny/ przez Duchá świętego dziwnie spráwiony *RejAp* 14, 111v; Gody sftháły się były w Kanye Gálilejskyey/ á była tám y mátká Iezusowá *RejPos* 41v, 28, 28v, 29v, [36]v, 38 (18); *BiałKat* 226; *GrzegŚm* 47; Bo Anioł Pánnie Máryey mátkce tak zwiáftował: Oto poczniesz w żywocie/ y porodzisz syná/ á imię iego Iezus nazowiesz, *KuczbKat* 25; *RejPosWstaw* [41⁴], [143²]; Bo y Tertullian tak rozumiał iákoby Pan Iesus tylko z mátki ciało miał *BudNT* li3v, *przedm* c6, *Mar* 3/31, 32; Dla czego też Pánnę Máryá/ nie tylko zowá mátká Iezusowá/ ále też y łámeo Bogá Oycá: także też y świętey Troyce *CzechRozm* 194v, 129 [2 r.], 131, 131v, 145v, 153 (15); *KarnNap* F2v; *SkarJedn* 308; Bez pochyby/ wielki to był człowiek/ ktorego cnoćie mátká zbawicielowá y czyłtość iey zwierzona íeft. *SkarŻyw* 245; połtanowił łobie Bernárdyn/ łobotę każdá Bogu poścíc/ ná pámiątkę przeczyłtey Mátki *SkarŻyw* 459, A5v, 112 [3 r.], 113 [3 r.], 135, 171 *marg* (23); *MWilKHist* F3v, F4, F4v, G [2 r.], Gv, G2v [2 r.], G3; *CzechEp* 65, 80, 83, 149, 161 (11); *NiemObr* 138 [2 r.], 144; *ReszPrz* 43; *ReszList* 149; *WerKaz* 279; Tak Pánná wwierzywłzy [Aniołowi]/ wnetki przyzwoliá/ Aby mátká zołtáá tak zacnego Syná *ArtKanc* A4, B10, C16v, D10 [2 r.], D13, E10; *ZawJeft* 42; *GrabowSet* V3v; Ciebie potym do niebá mátkę śwá wprowadził *LatHar* 523; Pátrzy iáko P. Iezus mátká ie⁸⁰ idá z rodu zacnego. *LatHar* 683 *marg*, 7, 14, 29, 221, 257 [2 r.] (30); iż ciało łwe święte przewiódł przeze drzwi zámknione/ przez kámién grobowy/ y przez nienárułzoná zupełność Pánni Mátki swoiey *WujNT* 81, *Matth* 1/18, s. 3, *Matth* 12 *arg*, 46, 47 (43); *SarnStat* 370; *SiebRozmyśl* B [2 r.], F2v, F3v, H4v [2 r.], K2 (10); *PowodPr* 34; Kto ná vbogá mátkę [...] pátrzy: niech drugie oko ná oycowłki ie⁸⁰ rodzay obroci *SkarKaz* 484a, 45a [2 r.], 161a, b, 483a, 489b (22); *SkarKazSej* 685b; *KlonWor ded* **2v [2 r.]; PAnno bezrowna/ [...] Przedziwna mátko łtworzycielá łwego. *SzarzRyt* A2.

matka komu (16): botz by to był dziw wielki/ iżby ty będątz mnie matką wielkie milołci/ niemialaby cirpietz będątz przy méy łmierci wielkie bolełci. *OpecŻyw* 81v, 6v, 7, 17, 147; była rada w bołthwe o yelzche przed włzemy uyeky kto ma łynu bołkyemu matką bycz *PatKaz II* 30, 26v, 40, 51v, 74v, 81, 82v; *PatKaz III* 89v; *SeklWyzn* F; *KrowObr* 154v; Wefel się gdył cłci dołtáá/ Zeł mátká Bogu zołtáá *LatHar* 495.

matka czemu (1): Przeto íá Pan z łálki swoiey á s przełzrenia łwego raczył wczynić być błołosłáwioná á godná mátká ciału łwoiemu łwiętemu. *RejPos* 304v.

W przeciwstawieniu: »matka ... ociec« (3): *PatKaz III* 108; iż iáko nie od mátki ále od Oycá niebiełkiego/ wziął moc czynienia cudow *WujNT* 310, 431.

W charakterystycznych połączeniach: matka błogosławiona (nabłogosławieńsza) (11), chwalebna (przechwalebna, (prze)nachwalebniejsza) (7), (na)czyst(sz)a (przezczysta, naruszenia nie mająca, nie poruszona, bez skazy) (20), dostojna ((prze)nadostojniejsza) (5), lutościwa, łaski pełna, miła(namil(ej)sza) (73), miłosna, miłościwa (pełna miłości, miłosierna) (4), nasłodsza, niepokalana (2), niewinna (od każdego grzechu) (4), pilna (2), płaczliwa (2), pokorna (3), przedziwna, przeźrzana (2), smutna (smętna) (19), uboga (ubożuchna) (9), udręczona (2), wierna (3), żalobliwa (3), żalosna (żałościwa, żalości pełna) (3); matka baranka niepokalanego, Boga (żywego) (7), Chrystusowa (2), Jezusowa (Jezusa, Jezukrystowa) (14), mistrza, odkupiciela wszęgo świata, Pana (Jezusa) Pańska (14), stworzyciela, Syna Bożego (6), zbawiciela (zbawicielowa) (2); matki boleść, dostojność (2), dziewictwo, godność, niewinność, panieństwo (3), pokora, prośba, przyczyna, sława (2), smutek (smętek, zasmucenie) (5), świętość (2), udręczenie, wniebowzięcie, zacność, zasługa (3), żalność (2); (ku) matce podobny (podobien) (3); matkę czcić (4), od grzechu zachować, (wy)sławiać (3); za matkę mieć (3), przeźrzeć (2), przyjąć, wybrać; matką gardzić; matką sobie obrać (wybrać, wziąć) (31).

Zwroty: »z matki narodzić (a. urodzić) się [w tym: z jakiej (3)]; [narodzenie z matkiej]; matka (ktora) porodziła« [szyk zmienny] (4; 2); Kryftus syn boży s czyłtę ij nie porufloné matki vrodziwflsy fie krol krolow/ ij pán wfltytkich panow/ wftál od wieczérzē OpecŻyw 91v; PatKaz II 45v; SkarŻyw 1, 393, 486; Iáko mátká bez przykłádu porodziłá fprawcę fwego/ ták wierzyć mamy/ iż oćiec nie wymownie vrodził fpołwieczné⁸⁰ CzechEp 257; [z ktorých fię flow pokázuie/ že Chryftus był przed národzeniem z Mátkiey OstrowKsięgi 320].

»piers (a. piersi) (od) matki pożywać« [szyk zmienny] (3): any by fluffálo fynu bozemu pyerfzy pozyuacz oth nakazoney mathky PatKaz II 70v; SkarŻyw 2; ArtKanc C4.

»u matki w żywocie mieszkać« (1): Iezus mily wten czas v matki w żywocie mieffkál wedle biegu człowieczęgo/ czekaiątz miefiątza dziewiątego. OpecŻyw 14.

Wyrażenia: »matka bostwa« (8): y ta panna [lege: tę pannę] wradzye boftwa fwego od uyekow vybral y gotoual bycz mathką bofthwa PatKaz II 41v, 24, 32, 43v, 48, 48v, 51, 53v.

»matka człowieczeństwa« (9): PatKaz II 30v, 45v, 51; Bo ácz niektorzy to widzenie Apoftolá tego tey niewiáfty przyczytali pánnie Máriey dziewicy mátcie człowieczeńftwá Páná náłzego RejAp 99; RejPos 269v, 303 marg, 307, 322v; RejZwierc 129.

»matki łon(k)o« (3): Iuz ku twey matki lonu Iezu racz przyftąpitz/ botz bez twé obliczności niechce matuchna bytz OpecŻyw 20v, 18 [2 r.].

»poczęcie z matki« (1): Slufálo aby tego czlouyeka criftufa począczye bylo ftakyey matky PatKaz III 117.

»święta (a. naświętsza, a. prześwięta) matka« [szyk 38:23] (61): PowUrb +2v; PatKaz II 71; TarDuch C5v, C8v; Panowye rada náfa dvchowna y swieczka y Boyarowie przisyagamy milemv bogv y yego náłzwyathfzey mathcze y wftkkiem [!] szwyanthem LibLeg 6/158v; RejPs 67v, 126; Anyoł też mátcie yego fwyętey opowyedzyał/ iż będye krolował w domu Yakobowym KromRozm III Ev; RejWiz 36; Leop VV v; Iż oná fwięta mátká iego nic nie myflác áby fie tám to fwięte dzyecię národzić miáło/ mufiáła idź/ czyniác dofyc powinności fwoiey/ w cudzy kray RejPos 19, 20v [2 r.], 21 [3 r.], 28v [2

r.], 29v, 30v [2 r.] (31); *SkarŻyw* 27, 171, 172; *WisznTr* 8, 13; *LatHar* 336, 480, 514, 548, 550, 680; *SiebRozmyśl* D4v, G; *SkarKaz* 38b, 41b, 45a [2 r.], 577b, 580a, b.

»żywot matki« (3): *RejPos* 80; Chryłtus łkoro fię w náturę nálżę wćielił: y w żywoćie mátki łwey nie próżnował *SkarKaz* 577a, 576a.

Zestawienia: »Matka Boska« (2): O matko włfytká bołká/ iakożes ty łłczefná *OpecŻyw* 20v; *SkarŻyw* 244.

»Matka Boża« = *Dei mater Murm, Mymer*¹ [*szyk* 142:5] (147): a dla tego nad włfytki iefł vcztzioná ij powyłłona/ bo krolewą niebiełką ij matką bożá zołtala. *OpecŻyw* 3, 2v [2 r.], 12, 146, 151, 151v (10); *OpecŻywSandR nlb* 5; my braczva myła y łyoftry yełły brzegu zbauyenya uyeczney doycz chcemy bozey matky maryey łthworzenye a pocżáczye chwalmy *PatKaz I* 3, 1, 9, 10, 18v; y wzbudzył duch łzwyąty uyelkye uefele wbołtwye łwym zwybranya maryey bycz matką bożá *PatKaz II* 48v, 40v, 43v, 44v, 46, 52 [2 r.] (36); *PatKaz III* 88 [2 r.], 89, 89v [2 r.], 90 [2 r.], 90v (17); *Dei mater. Gottes mutter. Mátká boża. Murm* 1; *Mymer*¹ 2v; *SeklWyzn* e4v; *RejJóz* C6v; *RejKup* g8v; *KrowObr* 164; *Mącz* 393d; *RejZwierc* 234v; *WujJud* 26v; *SkarJedn* 232; A ktoby łpytał cze^{mv} fię z tákiey pánnny národził/ ktora iufz mężá miálá: niechże wie/ y z łwiętych Doktorow/ iłz to P. Bog vcżynił naprzod ná obronę łławy/ y zdrowia/ y bełpieczności mátki Bożey. *SkarŻyw* 242, 112 *marg*, 119 *marg*, 120 [2 r.], 167 [2 r.], 185 (20); *ReszPrz* 37; *ArtKanc* B2; *PaprUp* I2; *LatHar* 7 [2 r.], 67, 263, 331, 357 (15); *WujNT* 195 *marg*, 293, 533; *SiebRozmyśl* F3v; Niech nie rownáią łłońcá z gwiazdami: náłwięłfzey mátki Bożey z innemi niewiáłtámi. *SkarKaz* 549b, 40b, 489b *marg*, 549b, 576a, b (18); Widziałem/ pry/ pod łálem miłá Mátkę Bożá. A Báby fię/ łłucháiąc onych báśni/ trwożá. *KlonWor* 46. *Cf pozostałe Zestawienia*.

»u Matki Bożej« = *w kościele pod wezwaniem Matki Bożej* (2): W ten czás gdy ten poeł Pápiełki kłeczł w łáwkach v mátki Bożey w Rynku Krákwłkim/ poeł Maxymilianá Cełárzá [...] wyrzućił go z łáwki *BielKron* 407, 397.

»dzień nawiedzenia Matki Bożej« = *święto kościelne obchodzono 2 lipca* (2): NA DZIEŃ NAWIEDZENIA MATKI BOZEY, EWANGELIA V LVKASZA W I. *SkarKaz* 576, 576 *żp*.

»dzień oczyszczenia przenałwięłfzey Matki Bożej« = *święto kościelne obchodzone 2 lutego, zwane też dnem Matki Boskiej Gromniczej* (1): Ná dzień Gromnic abo oczyszczenia przenałwięłfzey Matki Bożey kazanie krotkie. *SkarŻyw* 111.

»dzień pocżęcia Matki Bożej« = *święto kościelne obchodzone 8 grudnia* (1): Ná dzień pocżęcia mátki Bożey. *SkarKaz* 577a *marg*.

»wiilija Matki Bożej« = *dzień poprzedzający święto Matki Bożej* (1): w Wigilie Mátki Bożey/ y Apołłolłkie/ y przednieyłfzych łwiąt nie łłkádáłá [*włosienicy*]. *SkarŻyw* 160.

Szeregi: »dziecię (*a. dzieciátko, a. pacholę*) i matka; dziecię (*i*) z matką« = *puer et mater PolAnt, Vulg; puer cum matre Vulg* [*szyk* 31:1] (22 : 10): *OpecŻyw* 24 [2 r.], [27], [27]v; *PatKaz II* 58, 58v; *MurzNT Matth* 2/20, 21; *BielKron* 138v; Włtháń á weźmi dzyecię y mátkę iego/ á iuz idź do zyemie Izráelłkyey *RejPos* 25v [*przekłád tego samego tekstu MurzNT Matth* 2/20, *BudNT Matth* 2/20, *WujNT Matth* 2/20]; ktora [*gwiazdá*] iefłczce nie dołzedłfzy miáłtá/ łtáńełá nád onym nędznym domkiem/ gdzie byłó ono łwięte dzyecię y s pánnną mátką łwoiá. *RejPos* [36]v, 24v, 25, 25v [2 r.],

35v; *BudNT Matth* 2/20, 21; *SkarŻyw* 27, 244 [2 r.]; *NiemObr* 144; *LatHar* 530, 531; *WujNT przedm* 33, *Matth* 2/11, 13, 14, 20, 21, s. 9 [2 r.]. [*Ponadto w połączeniach niewspółrzędnych 6 r.*].

»matka i dziewica« (1): á zwłafzczá [*mniej trzymać mamy*] o tey mátce y dziewicy nád wżytkie ludźie y ányoły przebłogołławionej? *SkarKaz* 579b.

»ociec, (i, a) matka« = *pater et mater Vulg* [*szyk 5:2*] (7): a to kiedy [*Jezus*] przed złośliwym^m Heródem z fwe oytczyzny gdzie fie narodzil/ z vboğá matką ij oyttzem vciekál. *OpecŻyw* 28; *PatKaz I* 10v; *NiemObr* 142; Oycá máiąc w niebie/ tu mátkę ná źiemi/ Władnie po wżem świecie to nadroźfze Dziecię *ArtKanc* B12; *WujNT Luc* 2/33, *Ioann* 6/42; *SkarKaz* 43b. [*Ponadto w połączeniach niewspółrzędnych 2 r.*].

»panna i (a) matka; matka z panną« [*szyk 9:3*] (10;2): *PatKaz II* 45, 66v; Iáko y Anyoł w onym pofélftwie kthore miał s táiemności Troyce świętey do pánny á do mátki iego/ powiedzwał *RejPos* 17, 199; Więc mátká z panną fpolnie/ wtore ziednoczenie/ A tego/ nie fłycháło lndzkie pokolenie/ Żeby Panną być mogła/ ktora porodziła *GrabowSet* K, K; *LatHar* 156, 232, 483, 550; *WujNT przedm* 27, s. 310.

»matka i (po)rodzicielka« (3): *PatKaz II* 66v; *PatKaz III* 106v; Abowiem tá według náuki pífmá S. mátką y rodzicielką Bożą prawdziwą ieft. *LatHar* 475.

»syn(aczek), (ani, i, jako i, tak) matka; syn (i) z matką« [*szyk 14:3*] (11;6): Y czemus takmiérz złołniku przekłety nie przedál z fynem matki? *OpecŻyw* 85, [27]v, 82v, 88, 89, 146v, 147; *PatKaz II* 62; *SeklWyzn* a4; *KrowObr* 163; *SkarŻyw* 171, 243; *LatHar* 7; fłufznie kościoł ś. iáko pámiátki fyná Bożego/ ták matki iego [...] w tenże poczet świąt krześciánłkich pokládá. *PowodPr* 50; *SkarKaz* 39b, 576b, 581b. [*Ponadto w połączeniach niewspółrzędnych 52 r.*].

W przen (1) : Pan Kryftus przypowieść o roznym náfieniu wykłáda/ Mátkę y brácią vkázuie/ przez Morze fie wioząc obudzony/ wiátrom y Morzu rofkázuie [*cf* Mátká moiá y bráčia moi ci fą/ ktorzy fłowá Bożego flucháią/ á czynią ie. *Luc* 8/21] *Leop Luc* 8 arg.

αα. *Jako opiekunka i orędowniczka wszystkich ludzi [w tym: czyja (105): G sb i pron (42), ai poss (36), pron poss (27)] (200)* : Panno cziftá Maria matko miłofciwá/ k tobie dzis iuż wolámy/ náboźnie fpiewámy/ wezrzy na lud płacźliwy *OpecŻyw* 17v; O dziewitzo przeflawná matko fmętnych macior *OpecŻyw* 131v, 11, 20v, 85, 86, 92v (15); yłz czyą bog vybral od uyekow yzbyłz byla matka naczyfłhča a ludzkyego rodzaju yednaczka a rzeczniczka *PatKaz I* 18, 2, 3v, 18v; *PatKaz II* 34v, 76v; my thefz włáczce panną maryą podobną mamy za matką myecz *PatKaz III* 132v, 107, 123, 124v, 130, 149, 153v [2 r.], 154 [2 r.]; *LibLeg* 6/77v; *RejPs* 69; *LibMal* 1549/149; *KromRozm I* Ev; ále ná iego [*Krystusa*] mieyfce Pánnę Máryą Mátkę iego rzetznitzką y iednatzem vtzynili *KrowObr* 42; Vkałz gdzie Kryftus Syn Boży/ mátkę fwoię rofkazał krześcijánłkim ludziom názywáć zbáwiicielką *KrowObr* 165v, 89, 155v, 160 [2 r.], 164v [3 r.], 165v (19); *RejAp* 100v; *RejPos* 29v *marg*, 304; Acźkolwiekem fie y Mátki Chryftufowej záprzał/ wżákźe ifz ona ieft obroną wżytkich grzełznych: będę iey prośił/ áby fie zámną do fwego miłego Syná wftáwiłá *SkarŻyw* 172, 111, 112 [2 r.], 120, 172, 357, 358; *SkarŻywBog* 357; Páнно wielebna/ á tegoż Sędźiego Mátko: Nádzieio czleká vpádłego *GrabowSet* X4, L2v, X3; Day nas zá duchowne fyny wielce miłofierney mátce twej/ áby o nas ftáránie czyniła *LatHar* 29; przez modlitwy namilfzey mátki twoiey/ Pánny wiekuiftey Máryey/ y wżytkich

wybranych twoich/ rácz odpuścić mnie grzeźnemu grzechy *LatHar* 147, 37, 38, 40, 72, 155 (23); *WujNT Luc* 1/43, s. 195 [2 r.], 242, 309; Modlitwy bárzo piękne do Páná twoiégo: Tákze y do naświéłzý Pánny mátki iego. *SiebRozmyśl* A3v, A3v, B, D4v, Fv, F3v (9); Ale inney wyżłzey czći iey y tytułu nie naydę iedno ten: Mátko Bogá mego/ zmiłuy lię nádemną. *SkarKaz* 579b; Chryftus przez mátkę czyni ludziom dobrodzieyftwá *SkarKaz* 579b *marg.*, 45a, b [2 r.], 121a, 161b, 576b (14).

matka czego (38): Przeto rzeczniczko świętá/ tegos doftoyna abys byla matką lałki ij milofierdziá/ aby przez cię byli zbawienij ludzie *OpecŻyw* 183v, 145v, 158v, 185; *PatKaz I* 14v; marya matko lałky matko myłofyerdzya ty nas od nyeprzyaczyela ítrzezy *PatKaz III* 91, 91 [2 r.], 92v, 106v [3 r.], 113v; Tyś ieft páni/ mátká nádzieie náłzey. *KrowObr* 164v, 155v, 162, 164, 164v [2 r.], 168, 171v, 176v; *SkarŻyw* 174, 393, 460; MArya/ mátko litości/ Włpomni ná tve trołkliwości *LatHar* 496, 8, 54 [2 r.], 70 [2 r.], 478, 482 (11); *WujNT* 398.

matka komu (2): dla tego to vczynił/ áby nam byłá miłościwzú Mátká/ doznánienm trudności y ciężkości około dźiatek *SkarKaz* 45a, 489b.

W charakterystycznych połączeniach: *matka anjelska, błogostawiona* (6), *cudna, człowiecza, dobrotliwa, dostojna (przenadostojniejsza)* (2), *droga, miła (namilsza)* (7), *miłociwa* (4), *miłosierna* (3), *naczystsza* (3), *nasmutniejsza, niepokalana* (2), *Boga pełna, pełna boleści, łaski pełna, pocieszna, przeczysta* (8), *przenajjaśniejsza, przenasławniejsza, przenawyższa, rozkoszna, szczęsna, uboga, wielebna* (2), *wierna* (2), *zwolona, żalościwa*; *matka Boga (mego)* (3), *Krystusowa* (2), *litości, (koźdej) łaski* (10), *(wszelkiego) miłosierdzia* (25), *nadzieje naszej, odkupiciela* (2), *odpuszczenia, opuściálych, osierociałych, Pana (mego, naszego)* (18), *sędziego* (2), *wszystkich sierot ubogich, Syna Bożego, (wszystkiej) Trojce* (2), *wszechmocnego, zbawienia (wiecznego)* (2), *(wszech) żywiących* (2), *żywota; matki modlitwa* (2), *opieka* (2), *przyczyna* (10), *wstawowanie się, zasługi* (3).

Wyrażenie: »wszech matka« (1): O námileyłfy Iánie mow íemną włfech matką náłmutnieyłłá *OpecŻyw* 109v.

Zestawienia: »Matka Boska« (2): *OpecŻyw* 190; Włtay gwiazdo morłka/ Wierna Mátko Boska *LatHar* 405.

»Matka Boża« [szyk 30:2] (32): Zálztzyć nas práwicą twą mátko Boża podzćie kniey włzyfcy robotnicy y ímutni/ á oná ochłódenie y poćiefzenie da dułzam wálzym *KrowObr* 152, 162; O przyczynie y włtáwówaniu lię zá nas grzeźne przeczłstey Mátki Bo[ż]ey/ vmieymy wiele łobie obiecować. *SkarŻyw* 174, 172 *marg.*, 198, 298, 308, 319 (11); O Pánno/ ná rátkunk/ mnie záwždy chętkliwa/ Corko Boża/ Boża mátko dobrotliwa/ Teraz/ teraz/ oczy rácz teź íkłónić łwoie *GrabowSet* R4v; *LatHar* +12, 7, 8 [2 r.], 47, 48 (15); Dokąd Węgierłka ziemiá wiáre Kátolická ítátecznie trzymáłá/ á ofobliwą Páttronkę y obroncę Mátkę Bożá y w połpolitey Myncy łwey wyznawáłá *PowodPr* 32; Márya mátká Boża nowa Iewá/ matká żywiących *SkarKaz* Oooo2a; *SkarKazSej* 685b.

Szeregi: »matka i krolowa« [szyk 1:1] (2): [Maria rzeczona królouą, bo Bóg] grzeźnykom wlytkym za matką y krolouą dal *PatKaz III* 131v; przyczyn lię zá námi gołpodze y Páni y Krolowa y Mátko. *SkarŻyw* 393.

»syn, matka« (2): Syn męką/ mátká prośbá/ dułzy twoiéy godzą. *SiebRozmyśl* A3v; *SkarKaz* 579b. [Ponadto w połączeniach niewspólrzędnych 16 r.].

b. O samicy zwierzęcia [w tym: w antropomorfizowanym tekście *BierEz* (13)] [w tym: czyja (10): *pron poss* (8), *G pron* (2)] (37) : Kruk gdy niegdy niemocen był/ Swoiey mátki bárdzo prosił. Iżeby fie nie ímućila *BierEz* K3v; Piegza Więc potym przyleci/ Zbieżały się k niey iey dzieci: [...] Mátcie tę rzecz powiedáiac/ Iż się grozi chłop żyta żać *BierEz* O, H3v, K3v, L4v [2 r.], M2, N2 (13); Tefz wzwyerzątkach uydzymy yfz fyą ych uyele poczyna y rodzy przesz matky y złączenia *PatKaz III* 102v, 102v; iż by gim [kaczętom] też matka zdechła/ thedy ony łamy fie pożywić mogą. *FalZioł* IV 18a, IV 2a [2 r.], 10a, 22c; *OrzList* h4; Iáko też y iágniátká w nawiętżym zámieszaniu poznawáią głos mátek swoich *RejPos* 124; *BudBib Deut* 22/6; *KochTr* 3; *GórnTroas* 54 [2 r.].

W porównaniu (1): Piłzczę/ iák ptáfzę/ od mátki zgubione *GrabowSet* G4v.

Wyrażenie: »mleko matki« (2): Nie warz kożlego mięła w mleku mátki iego *BielKron* 36v, 464v.

Szeregi: »ociec i matka« (1): Wydźieráią [kukułcze piskłeta] dziedźicom w onym ciemnym leśie/ Co im Oćiec y mátká do nofká przyniešie. *KlonWor* 61.

»matka i rodzic« (1): iáko iáłzcżurki iádowite mátki y rodzice swoie káfáią/ ták oni dáleko iefczże oftrzey/ [...] Miłtrze y Miniłtry swoie *ReszPrz* 61.

»matka z synmi« (1): á mátká będzie siedziec ná ptałżętach álbo ná iáycach/ niemáłż wziąć mátki z fynmi [matrem cum filiis] *BudBib Deut* 22/6.

α. Matka pszczoł (5) : *PatKaz III* 102v; Bo ielić mátká zginie/ pczoły pewnie ípádną *RejZwierc* 253.

W porównaniach (3): Połtały nas do ciebie/ náłże przyiaćiołki/ Byś nas ták ípráwowála/ iáko mátká pńczołki. *BielSat* [I4] [idem *BielSjem*]; *BielSen* 11; *BielSjem* 13.

2. Kobieta nie będąca rzeczywistą matką, lecz spełniająca funkcje do niej zbliżone; przybrana matka [w tym: czyja: *pron poss* (12)] (26) : *OpecŻyw* 148; *TarDuch* D4v; *Leop Act* 2/27; *Eduxit mater pro sua*, Wychowála yą mátká yáko śwá wlańną. *Mącz* 323a; *LatHar* 282; Wielka cześć Ianowá/ że mu dał mátkę śwá zá mátkę. *WujNT* 383, *Ioann* 19/27, s. 381 marg; *SiebRozmyśl* D4v. [Wszystkie użycia niefrazologiczne (z wyjątkiem *Mącz*) są przekładem *Ioann* 19/27 lub nawiązaniem do tego miejsca].

Wyrażenia: »najemna matka« = *mamka* (1): á inłfey nayemney máthce nye zlecác [chowania dziecięcia]/ ktora wtym nye ták fie pilną á życźliwą okaże/ iáko kiedy wlańna. *GliczKsiąż* D3v.

»nowa matka« = *macocha* (1): *Noverca*, Nowa mátká/ Mácochá *Mącz* 251d.

»stara matka« = *babka*; *avia* *Mącz* (5): *Mamma Graece*, *Latine Avia*, Stára mátká/ Bábá. *Mącz* 205d, 22a [2 r.], 204c [2 r.].

Zestawienie: »matka krzesna« [szyk 2:1] (3): *Arbiter initiationis*, *Krzefny ociec*/ álbo/ mátká *krzełna*. *Mącz* 14a, 40d; *StryjKron* 547.

Szereg: »ociec i matka« (1): Mieyże w vcźciwości świekrá twego y świekrę twoię/ ktorzyć teraz będą oycem y mátką [parentes tui] *BibRadz Tob* 10/13.

α. Sposób zwracania się do dawnej piastunki [w wołaczu] (5) : *KochOdpr* Bv; O mátko/ mátko moiá/ toś mię opuściłá. (–) Opuściłám/ á lećąc práwiem fie kwápiłá. *GosłCast* 48, 28, 37, 48.

3. Przełożona, zwierzchniczka (7) :

a. *W zakonie* [w tym: czyja: pron poss (2)] (5) : W niedzielę tyło [!] fzyły do kościoła/ przy ktorego boku miefzkály. kázda rotá fzlá zá fwoią mátką. *SkarŻyw* 141; przełożona zezwála wżytki śioftry mówiąc: obieraycie łobie mátkę ná moię mieyfce *SkarŻyw* 227, 179 *marg*.

matka czego (2): Kśienie y Mátki pierwŕze kláfztorow pánieńfkich w Niemcech z Angliey. *SkarŻyw* 518 *marg*, 518.

Szereg: »matka a (i) ksieni« [szyk 1:1] (2): ktore wżytki były wpiśmie vczone/ y mátkami/ á kśieniami wiela kláfztorow w niemcech [...] zoftály. *SkarŻyw* 518, 518 *marg*.

b. *Zestawienie*: »matka czeladna, [domowa]« = *gospodyni, teź żona* (2) : A wżákoź dobra małżonká fłufznie może być miánowána pánią domu/ y mátką czeládną *WerKaz* 287, 288 *marg*; [(*nagł*) Czo Zenie w iey domoŕtwie [...] przifłufza. (-) WSzełka fťateczna/ a bogoboyna/ Krzeŕcianfka Matka domowa/ w tym fię pilnie ma zachować: w czym fię zachowawa iey bogoboyny a krzeŕcianfki gofpodarz/ to ieft, ma teź zupelną wiarę mieć/ że fťadło iey Małżeńfkie w którem žiwie: fwięte fťadło ieft *Ekonom* G2v, G3 [2 r.]].

4. *Macica* (1) : Uter, vel uterus, Mátká/ máćicá. *Mącz* 509d.

5. *Zestawienie*: »perłowa matka« = *muszla mięczaków lub wewnętrzna warstwa muszli* (1) : *Conchae cytheriaca*e, Morskie żółwie którzy perły rodzą/ Perłowa mátká. *Mącz* 62c; [figura z perłowej matki *InwMieszcz* 1553 nr 53].

6. *Zestawienia w funkcji nazw botanicznych* (31) :

»Matki Bożej len (a. lnek)« = *Linaria vulgaris* Mill. (*Rost*); *lnica pospolita*, roślina z rodziny psiankowatych (*Solanaceae*); *linaria* *FalZioł*, *SienLek* [szyk 5 : 1] (6); *FalZioł* +4a, I 78d, 79 *żp*, 79a; *Lnek* panny Marijey/ álbo máthki Bożej. *SienLek* 239, X3.

»Matki Bożej włoski« = *Asplenium trichomanes* L. (*Rost*) a. *Asplenium ruta-muraria* L.; *bylina* z rodziny paprotkowatych (*Polypodiaceae*), *zanokcica skalna* a. *murowa*; *callitrichon*, *capillus (veneris)* *Mącz*, *Calep*; *adiantum politrichon* *Calep*, *Cn* (25): Wezmi Izopu/ matki bożej włofek/ fzańthy/ kwiatkow Fijolkowych, podbiału *FalZioł* V 82, +5d, I 7b, 26c [3 r.], d [2 r.], 27a [2 r.] (17); *Capillus veneris*, *herbae species*, Murna rutá ale włáfniey Mátki Bożej włóski *Mącz* 34c; nátrzyfz máthki bożej włofkow/ z náŕsieniem Koźioroźcowym/ z kwiećiem Lubfzczykowym y rumnowym *SienLek* 47v, 94v, 115; *Calep* 23b, 152b, 161a, 819b.

Synonimy: **1.** *mama*, *rodzica*, *rodzicielka*, *rodziczka*; **3.** *abbatyza*, *ksieni*, *opacicha*, *pryjoryni*, *przeorusza*; **6.** »Matki Bożej włoski«: »czerwone włoski«, »murna ruta«, *ukropek*.

Cf **MACICA**, **MACIERZYŻNA**, **MAĆ**, **MATKOBOJCA**, **MATKOBOJSTWO**, **MATKOMORDERCA**, [MATKOROZBOJNIK]